
SLOVENSKÁ POĽNOHOSPODÁRSKA UNIVERZITA V NITRE
FAKULTA ZÁHRADNÍCTVA A KRAJINNÉHO INŽINIERSTVA

125168

Diplomová práca

2011

Roman Jurinec, Bc.

SLOVENSKÁ POĽNOHOSPODÁRSKA UNIVERZITA V NITRE

Rektor: prof. Ing. Peter Bielik, PhD.

FAKULTA ZÁHRADNÍCTVA A KRAJINNÉHO INŽINIERSTVA

Dekan: doc. Ing. Karol Kalúz, CSc.

Drobné sakrálné stavby a úprava okolia v meste Tvrdošín

Diplomová práca

Študijný program:	Záhradná a krajinná architektúra
Študijný odbor:	Záhradná a krajinná architektúra
Školiace pracovisko:	Katedra záhradnej a krajinskej architektúry
Vedúci katedry:	prof. Ing. Ján Supuka, DrSc.
Konzultant:	Ing. Gabriel Kuczman, PhD

Nitra 2011

Roman Jurinec, Bc.

FAKULTA ZÁHRADNÍCTVA A KRAJINNÉHO INŽINIERSTVA

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Názov záverečnej práce: Drobné sakrálne stavby a úprava okolia v meste Tvrdošín

Označenie záverečnej práce: Diplomová práca

Jazyk, v ktorom sa práca vypracuje: Slovenský

Anotácia (nepovinné): Výber modelového územia, analýza a zhodnotenie drobných sakrálnych objektov z hľadiska funkčností a opodstatneností v krajine. Možnosti obnovy priestoru.

Študent: Bc. Roman Jurinec

Fakulta: Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva

Študijný program: záhradná a krajinná architektúra

Študijný odbor: 4121800 krajinná a záhradná architektúra

Školiace pracovisko: Katedra záhradnej a krajinej architektúry

Fakulta: Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva

Školiteľ: Ing. Kuczman Gabriel, PhD.

Konzultant:

Vedúci školiaceho pracoviska: prof. Ing. Feriancová Ľubica, PhD.

Dátum schválenia: 3.11 2010

.....
podpis vedúceho školiaceho pracoviska

Rozsah grafických prác: 19 výkresov A3

Rozsah textovej časti: 41 strán A3

Literatúra:

SUPUKA, J. – FERIANCOVÁ L. a kol. 2008: Vegetačné štruktúry v sídlach, parky a záhrady. Nitra:

SPU, 2008. 63 s. 353 s. ISBN 978-80-552-0067-5

MACHOVEC, J. - HRUBÍK, P. - VREŠTIAK, P. 2000: Hodnotenie biotických prvkov

(Sadovnícka dendrológia). Nitra: SPU, 2000. 228 s. ISBN 80-7137-702-3

Vedúci diplomovej práce: Ing. Gabriel Kuczman, PhD

Konzultant diplomovej práce: Ing. Gabriel Kuczman, PhD

Dátum zadania diplomovej práce: máj 2010

Harmonogram postupu prác:

Príprava metodiky	T: február 2011
Literárna rešerš	T: február 2011
Vlastné riešenie práce	T: marec 2011
Spracovanie výsledkov	T: apríl 2011
Spracovanie DP	T: apríl 2011
Spracovanie návrhu	T: apríl 2011

Dátum odovzdania diplomovej práce: máj 2011

.....
Prof. Ing. L. Feriancová, PhD.

Vedúci katedry

.....
doc. Ing. Karol Kalúz, CSc.

Dekan

Abstrakt

Pre vybratie tejto témy ma viedol nápad sklbenia myšlienky teologickej, prírodnej, geografickej a historickej a tak vytvorenie pohľadu trochu ináč na sakrálnu stavbu. Hľadania a pochopenie ináč jednoduchých stavieb, ktoré stretávame každodenne. Možno to nie je len stavba „bez duše“, stavba len tak náhodne hodená v krajine, stavba ktorá má spočítané svoje dni, ale predstavuje stavbu, ktorá má svoju ideu, symboliku, význam, svoju históriu, svojho autora aj keď sa považuje za ľudovú tvorbu. A taktiež má presný dôvod prečo stojí tam kde práve stojí (čo sa týka dlhodobého časového úseku). Funkcia týchto objektov sa zmenila. Mnohí z nás zabudli, čo kedysi znamenali pre našich praotcov a pre náš národ. Avšak aj napriek tomu sú väčšinou miesta živého, aktuálneho kultu i keď zmena vzťahu človeka k drobným sakrálnym objektom je citeľná. Zatiaľ čo kedysi boli súčasťou každodenného života, dnes sú únikom z každodennosti. Touto prácou chcem vysvetliť pojem drobný sakrálny objekt, jeho význam, funkciu, vzťah ku krajine. Časť práce je venovaná zhodnoteniu a analýze súčasného stavu drobných sakrálnych stavieb v dnešnej krajine, ich vzťahu k vegetačným úpravám a prostrediu, ich legislatívnemu zaradeniu, tiež analýze drobných sakrálnych stavieb v katastri obce Tvrdošín a konkrétnym návrhom architektonicko-sadovnických úprav v ich okolí na danom príklade.

Kľúčové slová: Drobná sakrálna stavba, sakrálnu objekty, tvorba krajiny (krajinotvorba), vegetačné úpravy, krajinný obraz, symboly

Abstract

For choosing this topic led me idea to join together theological, natural, geographical and historical facts and so make same different view of religious architecture. To research and understand so primitive constructions, which we have meet everyday. Maybe it isnt only construction „without mind“, construction that is random planted in landscape, construction which clocks are running, but it is construction, which has own idea, symbolism, definition, own history, own autor (even if is confident like country art and exactly reason for standing there, where is still standing (what is mean in long time distance). The function of this objects has been chanced. Many of us had forgotten, what meaning had for our grand parents and for our nation. However, even spite this, they are still places of living, actual cult if there is change betwen relation human and tiny sacral objects. Meanwhile they were components of common life, today they are helping us to escape from everydayness. In this work I want to explain concept small sacral object, his meanings, his gunction, and his relation with landscape. Part work is devoted evaluating and analyse actual position of small sacral objects in nowadays landscaping, their relation with vegetation reforms and environs, their legislative classification, also analyse small sacral objects in city Tvrdošín and make the architectural - planting plan in example.

Keywords: Small religious construcion, sacral objects, landscape creations, landscape picture, vegetation reform, symbols

Čestné vyhlásenie

Podpísaný Roman Jurinec, vyhlasujem, že som diplomovú prácu na tému „Drobné sakrálné stavby a úprava okolia v meste Tvrdošín“ vypracoval samostatne a použil som len literatúru, ktorú uvádzam v zozname použitej literatúry. Som si vedomý zákonných dôsledkov v prípade, ak hore uvedené údaje nie sú pravdivé.

Nitra 13.mája 2011

.....
podpis

Pod'akovanie

Týmto spôsobom by som sa chcel poďakovať svojmu konzultantovi Ing. Gabrielovi Kuczmanovi,PhD. svojim rodičom, ktorí ma podporovali a taktiež všetkým, ktorí mi akýmkoľvek spôsobom pomáhali pri vzniku tejto diplomovej práce. Vám všetkým patrí moja vďaka.

V Nitre 13. mája 2011

.....
podpis

Obsah

Úvod	8		
1. Celkový pohľad do problematiky	9		
1.1 Vymedzenie pojmov	9		
1.1.1 Náboženský priestor	9		
1.1.2 Sakrálna architektúra.....	9		
1.1.3. Legislatíva	10		
1.1.4 Ľudová architektúra	11		
1.2 Strom a jeho symbolika	11		
1.2.1 Strom života a sveta	12		
1.3 História drobných sakrálnych objektov	13		
1.4 Funkcie drobných sakrálnych stavieb	13		
1.5 Genius loci	14		
1.6 Rozdelenie a charakteristika drobných sakrálnych objektov	14		
1.6.1 Kríž	14		
1.6.2 Božie muky	15		
1.6.3 Kaplnka	15		
1.6.4 Kalvárie a Krížové cesty	16		
1.6.5 Stĺpy a sochy	16		
1.6.6 Ďalšie drobné sakrálné stavby	17		
1.7 Súčasť sakrálnych stavieb, vegetácia	17		
2. Cieľ práce	19		
3. Metodika práce	20		
3.1 Charakteristika záujmového územia - mesto Tvrdošín	20		
3.1.1 Funkcia a poloha mesta v sídelnej štruktúre	20		
3.1.2 Geologická stavba územia	20		
3.1.3 Abiotické faktory	20		
3.1.4 História mesta	20		
3.2 Charakteristika pracovných postupov	22		
3.2.1 Vymedzenie predmetu skúmania	22		
3.2.2 Teoretická príprava – zhromažďovanie podkladov	22		
3.2.3 Analýza získaných poznatkov	22		
3.2.4 Vymedzenie záujmového územia	25		
		3.2.5 Spôsob získavania údajov	25
		3.2.6 Použité metódy vyhotovenia a interpretácie výsledkov	25
4. Výsledky práce	26		
4.1 Sakrálné objekty v Tvrdošíne	26		
4.1.1 Stĺp svätej trojice	26		
4.1.2 Prícestná kaplnka a zvonica	26		
4.1.3 Kaplnka na skalke	26		
4.1.4 Kamenný kríž pri dome smútku	27		
4.1.5 Kamenné kríže na súkromnom pozemku	27		
4.1.6 Kaplnka Panny Márie	28		
4.1.7 Kamenný prícestný kríž	28		
4.1.8 Božie muky	28		
4.1.9 Drevený gotický kostolík	29		
4.1.10 Ďalšie sakrálné stavby	29		
5. Vegetačná analýza	31		
6. Návrh	32		
6.1 Návrh výsadby	32		
6.2 Návrh stavebných prvkov	33		
7. Diskusia	34		
8. Záver	35		
9. Použitá literatúra	36		
10. Prílohy	38		

Úvod

Ako začína nové tisícročie, tak začínajú nové možnosti a pohľady do perspektívnej budúcnosti, nezodpovedaných otázok a množstvo otvorených tém a problémov v oblastiach kultúry, vedy a umenia. V tomto duchu sa začala venovať veľká pozornosť výzoru, vzhľadu nášho okolia, krajiny. Ved' okrem svetoznámych a v slovenskom meradle známych pamiatok stredovekej architektúry a iných prejavov výtvarného umenia, majú svoje nenahraditeľné miesto v našej kultúre aj nenápadné kaplnky, kríže skryté v horách, pri poľných cestách, na hraniciach chotárov, či v blízkosti ciest.

Ved' každý z nás už na potulkách krajinou narazil na týchto svedkov doby, ovplyvňovaných len časom.

Viera od počiatku ľudstva zohráva v živote človeka významnú úlohu. Tak ako sa rozvíjala schopnosť ľudí rozmyšľať, poznávať Svet, tak sa aj rozvíjala kultúra a ruka v ruke aj viera. “Prítomnosť človeka v krajine znamená prítomnosť kultúry.“ (*Supuka et al., 2004*) Pomerne skoro začal pociťovať potrebu stretávať sa s podobne zmýšľajúcimi ľuďmi na miestach k tomu určených. Spočiatku túto funkciu dostatočne plnili posvätné háje a iné sväté miesta, ale ako sa rozvíjala schopnosť ľudí upravovať si svoje prostredie podľa svojich potrieb a predstáv, začali podľa nich upravovať aj svoje okolie, svoje posvätné miesta.

Keďže také miesta sa mali stať príbytkami bohov, bolo nutné ich na prvý pohľad odlíšiť od príbytkov obyčajných ľudí. Mali udivovať a vzbudzovať úctu. Okrem toho to boli stavby, ktoré nepatrili jednotlivcovi, ale celej komunite a z verejných budov boli práve sakrálné často tie najdôležitejšie. To umožňovalo vynaložiť na takúto stavbu viac prostriedkov i úsilia, než na stavby svetské. Práve vďaka tomu vždy boli sakrálné stavby vynikajúcim svedectvom doby, keďže ponúkali svojim tvorcom využiť najnovšie poznatky a vedomosti vedy a techniky. Preto aj najstaršie zachované architektonické postupy ľudstva sa dajú zaradiť práve do sakrálnej architektúry. Patria k nim pravdepodobne aj menhiry, dolmeny i komplikovanejšie kamenné stavby typu Stonehenge roztrúsené doslova po celom svete.

1. Celkový prehľad do problematiky

1.1 Charakteristika pojmov

Latinské slovo *sacrate* tvorí základ slov *sakrálny*, *sakrálna*, *sakrálne*, čo znamená zbožne, posvätné, sväto, tajomne. Podľa religionistov sa posvätné, sakrálné, alebo tiež numiózne (nadprirodzené), tajuplné chápe ako pocit alebo prežívanie celostnej (úctivej) závislosti (F. Scheiermacher, 2001), ako *mysterium tremendum et fascinans* (R. Otto 1990), ktorá nás presahuje. Z toho môžeme súdiť, že v podstate *sacrate* môže dosiahnuť aj samotný človek. Pojem sakrálného sa používa zväčša v protiklade voči profánnemu, tento protiklad je však v kresťanstve a židovstve značne relatívny pojem.

Karol Moravčík tvrdí že: „V našich podmienkach sme dedičmi kresťanskej tradície, ktorá bola vo všeobecnom vnímaní prekódovaná do marxisticko-komunistickým odmietaním tradične svätého, ešte predtým bola však poznačená zjednodušeným racionalisticko-analytickým a úzko empirickým prístupom ku skutočnosti. Z odstupu storočí, ktorý nás delí napr. aj od sakrálnych pamiatok, asi len ťažko vieme „čítať“ ich odkaz, a ešte menej ho vieme využiť pre seba dnes. Preto, ak nám ide o sakrálné dnes nemôžeme začínať pri starých sakrálnych pamiatkach, ale pri sebe, pri vlastnom hľadaní pravdy, ktorá sa zjavuje, najmä v našom ľudskom príbehu a potom v tom, čo zanechávame ako komunikatívne formy svojej skúsenosti. Určite si nemôžeme dovoliť konzervovanie minulého na úkor dnešného. Dnešného zvládnutia môjho, nášho života vo všetkých dimenziách, ktorými sa nás dotýka skutočnosť“ Kvasnicová, (Čarný a kol. 1999), môžeme povedať, že transcendentálne chápanie týchto stavieb je opodstatnená.

Samotné sakrálné stavby sú stavebné objekty cirkevného (náboženského) charakteru v obciach a krajine, mnohé z nich vzhľadom k jeho vzniku i spôsobu stavby zaraďujeme do okruhu ľudovej architektúry. Murované dedinské kostoly, ktoré sa cez svoje charakteristické rustikálne prvky viažu k slohovej architektúre, môžu byť východiskom k datovaniu sídla k určeniu jeho pôvodnej polohy sú význačnou architektonickou súčasťou. Návsi (centrá) a dominantou obce (Florec a Vařeka, 1983).

Religiózne stavby sú jednou z kategórií, ktoré vyjadrujú významné priestorové dimenzie a znaky historických krajinných štruktúr (Supuka, 2003). Pod pojmom drobné sakrálné stavby rozumieme zhmotnené symboly hlavne cirkevného charakteru, ktoré pomáhajú slabomyseľnému nájsť svoju cestu pomocou viery. Sú symbolmi a od symbolov možno žiadať predovšetkým jednoduchosť, skromnosť a vkus (Snopko, 2004).

Medzi konštitutívne činitele kultúry radí Ján Pavol II. v roku 1983 (*inHanus,1997*) aj náboženstvo. Kultúra v dosahu svojich možností dotýka sa sveta hodnôt, znakov a symbolov. Náboženstvo zase hľadá najpodstatnejší zmysel a význam ľudského života. Kultúra vo svojom pokuse zodpovedať na základné otázky ľudského života, jeho zmyslu ako aj zmyslu utrpenia a smrti, ale i lásky, posväcovania, dorozumenia, spolucítania, sebaovládania je vlastne vo svojej podstate náboženská. Človek je bytosť s transcendentnými aspiráciami. Hľadá trvalejší stav ako je neistá pozemská časnosť. Pre našich predkov bolo základným problémom fyzické prežitie. Pre nás je „to“ identita. Silné motívy ponúka kresťanstvo. Bohužiaľ nie je všadeprítomné. Miestom pokoja v meste je kostol. „Centrum“ ticha a pokory. Možnosť lokalizovať svoj vnútorný hodnotový svet. Spiritualitu môžeme chápať ako bdelosť a vnímavosť (*Grun, Seuferin in Jančura, 2001*)

1.1.1 Náboženský priestor

Tam, kde nachádzame ľudské sídla, môžeme s istotou predpokladať i miesta a priestory náboženského kultu. Doteraz sa totiž ani archeologicky nepodarilo nájsť ľudské etnikum bez nejakej formy náboženstva.

Voľba týchto priestorov sa zakladala na ich zvláštnom pôsobení, ktoré vyvolávalo v človeku pocit náboženského zážitku, zážitku transcendentna, teda miesta so zvláštnou atmosférou, „duchom“. Mohli to byť zvláštne „terénne úpravy“, najčastejšie vyvýšeniny, pahorky, hory (Olymp, Sinaj, Rip), jaskyne, vegetácia (háj, les, strom), či vodné prvky (prameň, jazero, rieka). Vzťah definovaný medzi ľudskými sídlami a kultovými miestami bol vždy vyjadrený aj v priestore.

1.1.2 Sakrálna architektúra

Prvé najstaršie tvarové prejavy praľudské, plastiky, či jaskynné maľby majú zmysel náboženský. Sú to prejavy lásky, oddanosti, prosby, zaklínania. Sú otvorené, úprimné, preto aj výtvare silné.

Najmocnejším prostriedkom vyjadrenia ideálov je však architektúra. Človeka definujeme ako „telesno-duchovnú bytosť v jednej osobe“, má svoje vnútro a svoj zovňajšok; je obrátený do svojho vnútra, je „introvertný“, a je obrátený aj navonok, do sveta toho, ktorý je

„nie ja“, je „extrovertný“. Potom celé jeho duchovné dianie je komunikáciou medzi jeho vnútorným a vonkajším svetom (*Hanus, 1995*).

Sakrálna architektúra – kostoly, chrámy sú všade vrcholom architektonickej a výtvarnej tvorby. Práve architektúra kostolov je neraz mierkou a možno práve tou podstatnou mierkou výtvarnej vyspelosti národa, doby, miesta vzniku, pretože na stavbu kostolov museli dozrieť predovšetkým historické podmienky a na ich tvorbu sa väčšinou podujali najvýznamnejší súdobí palieri, či neskôr architekti a výtvarníci, aby vynaložili všetky svoje schopnosti, názory na premyslenie a realizovanie diela, ktoré bolo neraz dielom životným a často počas jedného života ani neukončeným. Právom si podľa emocionálneho a umeleckého účinku sakrálnych pamiatok utvárame názor – ale i svoj vzťah k nim a obdiv k ich autorom, investorom a prostrediu, ktoré ich formovalo, ba vôbec pričínalo sa k ich vzniku (*Krivošová, 2002*).

Symbolika sakrálnych architektur sa teda týka už jej polohy v sídle, uplatnenia v obraze sídla, ďalej samotnej formy a výrazu objektu v exteriéri i interiéri, jednotlivých častí i detailov, a najmä charakteru priestoru. Skúsenosť mnohých tisícročí svedčí o tom, že ľudské sídla odvodzovali veľkú časť svojej hodnoty práve z hodnoty sakrálnych objektov, ktoré ich zdobili. V popredí to boli hodnoty kultúrne, estetické, umelecké ktoré predstavovali i všetky ostatné (usporiadanosť, prosperitu, poznanie, duchovno, techniku atď.). Skúsenosť z posledných čias nás presvedča, že potencie sakrálnych architektur humanizovať naše urbanistické prostredie sú stále platné (*Hlinický et al., 1998*).

1.1.3. Legislatíva

Zákon č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu definuje pojem *národná kultúrna pamiatka* a tieto chráni zákonným spôsobom. Patrí pod nehnuteľnú kultúrnu pamiatku, ktorú tvoria diela trvalo viazané na konštantné miesto. Sú to najmä diela architektúry, urbanizmu. Do týchto pamiatok patria aj umelecké diela, ktoré sú pevne zabudované na stavbách, ale i voľné diela v teréne, ako sú napr. morové stĺpy, božie muky, kaplnky,... Sem radíme aj archeologické náleziská, priestory námestí pamätne bojiská, ale i parky a záhrady a celý súbor tzv. historickej krajinej zelene. Václav Wagner vyslovil názor, že: “ V pamiatke nie je možné vidieť autentický historický dokument, ale je ju potrebné chápať ako trvalo živé výtvarné či architektonické dielo“. Jeho kompozíciu, štruktúru a poriadok, teda idey i predstavy, ktoré do nej vložil jej tvorca je potrebné skúmať, chrániť a rešpektovať. Zdôraznil staré aristotelovské poznanie, že “ Celok je podstatne viac, ako len súčet jednotlivostí“, o ktoré sa opiera analytická

metóda a že „ Štruktúra a kompozícia celku je jednou z najvýznamnejších kvalít živého umeleckého diela, nech pochádza z ktorejkoľvek doby” (*Tomáško I., Supuka J, 2003*).

Často sa stáva, že sakrálna stavba býva zaradená medzi nehnuteľné kultúrne pamiatky, ktoré sú definované ako diela, trvalo viazané na konštantné miesto. Sú to najmä diela architektúry, urbanizmu, stavby a súbory stavieb. Sú zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu pamiatkového úradu Slovenskej Republiky pre svoje pamiatkové hodnoty ktoré sú viazané na pôvodné historické miesto, podľa zákona č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu.

Popri sakrálnych architektúrach je často sprievodná zeleň ktorá patrí medzi historickú zeleň. Pamiatky historickej zelene (parky a záhrady) sú priestorové diela tvorivej činnosti používajúcej prvky živej a neživej prírody a hmotné, technické aj umelecké prostriedky.

Do kategórie historickej krajinej zelene kultúrnej krajiny zaraďujú sprievodnú zeleň sakrálnych architektur: aleje, stromoradia a solitérne stromy pri Božích mukách, krížových cestách, cintorínoch, alebo pamätných miestach historických udalostí v krajine. Často sú to i samostatné pamätne háje, alebo iné súbory drevín pri dielach ľudovej architektúry, kostoloch alebo pamätne solitérne stojace stromy, ktorých osud je spojený s nejakými udalosťami alebo významnými osobnosťami. Patria sem aj ovocné sady (štepnice), vinice, obory, aleje, remízky.

Historická krajinná zeleň má nesporný význam ako súčasť kultúry národa, estetiky krajiny a krajinného obrazu. Má symbolickú hodnotu a výrazne sa podieľa na identite a špecifickosti konkrétneho územia. Dokumentuje genofondovú bohatosť, úspešnosť aklimatizácie, sortiment ovocných druhov, overenosť druhov v zmenených podmienkach prostredia v otvorenej krajine, ale aj selekčnú, šľachtiteľskú úroveň a poznatkovú výskumno-vedeckú bázu (*Tomaško, Supuka, 2003*).

Ochrana historickej zelene predstavuje pre *Križanovú* (1983) neoddeliteľnú súčasť pamiatkovej starostlivosti. Historická zeleň tvorí prostredie, ktoré je dôležitým prvkom a súčasťou pôvodného kompozičného zámeru monumentálnych historických stavieb a stala sa charakteristickým prejavom barokového a klasicistického obdobia. Je neoddeliteľnou súčasťou historických súborov a tvorí ich prirodzený rámec. Historická zeleň v súčinnosti s historickou architektúrou sa stala charakteristickou v krajinnom obraze. V nemalej miere inšpirovala umelecký prejav a umelecké snaženie mnohých výtvarníkov, ktorí zobrazovali našu krajinu. Popri ochrane a záchrane urbanistických komplexov, historických jadier miest, veľkoryso koncipovaných soliterných architektur, ľudovej architektúry a technických pamiatok, sa ochrana historickej zelene stala dôležitou súčasťou komplexnej starostlivosti.

Taktiež v zákone č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny upravuje pôsobnosť orgánov štátnej správy a obcí, ako aj práva a povinnosti právnických osôb a fyzických osôb pri ochrane prírody a krajiny s cieľom prispieť k zachovaniu charakteristického vzhľadu krajiny.

Tieto stavby môžu a často aj sú zaradené ako kultúrne dedičstvá spomínané v Dohovore o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva. Ako kultúrne dedičstvo sú definované: pamätníky – architektonické diela, diela monumentálneho sochárstva a maliarstva; poprípade ako lokality – výtvary človeka, alebo kombinované diela prírody a človeka majúce výnimočnú svetovú hodnotu z dejinného, estetického, etnologického hľadiska.

Súčasne sme viazaný na Európsky dohovor o krajine z 20.10.2000 vo Florencii, kde krajina je súčasťou európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva a prispieva k blahu ľudstva a upevňovaniu európskej identity.

1.1.4 Ľudová architektúra

Názov ľudové stavitelstvo sa používa najčastejšie pre stavby, k akým sa nehlási žiadny autor. Dáva sa tým najavo, že nemajú osobnosť tvorcu, že nepatria ku skutočnej architektúre. Tá sa podľa bežnej encyklopedickej klasifikácie považuje za druh výtvarného umenia. A predsa obdivujeme krásu tvarov a hmôt niektorých dedinských stavieb, aj keď ju nevytvoril školený architekt. Sú to stavby, ktoré majú vnútorný poriadok úmerný k životu človeka, ktorý ju vytváral podľa svojich funkčných nárokov a ekonomických možností. Nároky dedil od predkov a vylepšoval poznávaním materiálov a nových konštrukcií. Možnosti obvykle záležali na prírodných a hospodárskych podmienkach okolitého prostredia a na pili tvorcu. Ak nadväzoval na kultúrne dedičstvo overené mnohogeneračnej tradícií vytváral taktiež architektúru, ktorého autorov by sme sa nedopočítali (*Langer, 2010*).

Názov *ľudová architektúra* nie je celkom presný. Obvykle si predstavujeme, že označuje staré dedinské stavby, ktoré sa líšili od architektúr slohovej, mestskej, priemyselnej a im podobnej. Takéto poňatie pochádza z vrstiev obyvateľstva (šľachty, duchovenstva a mešťanstva) iný, než vrstiev neprivilegovaný. Cítíme, že architektúra ľudová prežila veky a že jej prvky dedila jedna generácia po druhú. Preto ju českí a slovenskí etnografi nazývajú ľudová tradičná architektúra. Iné predstavy však majú na západe Európy, kde naše poňatie ľudovej architektúry zaraďujú do pojmu pôvodná architektúra, vernakulárna (vernacular architecture, z lat. vernaculus = čisto domáci, vlastný). Ten obsahuje všetky stavby, ktorého forma geneticky súvisí s funkčne prvotnými konštrukciami (patria medzi ne aj mosty, mnohé

mestské domy, správne budovy, školy, krčmy, výrobné, skladovacie a podobné objekty), a to snáď okrem zámku šľachty a mestských palácov, kláštorov a honosnejších chrámov, na ktorých sa výrazne prejavili historické umelecké slohy (*Langer, 2010*).

1.2 Strom a jeho symbolika

Symbol je v slovníkoch definovaný ako objekt vnímaný intuíciou, tiež môže byť rôzne interpretovaný, ale zároveň sa mení intelektom, no všeobecne pôvod symbolu je kolektívne nevedomie ľudstva. To znamená, že pre iného človeka môže mať rovnaký objekt rôzny význam. Napríklad dnes už dobre známy “hákový kríž”- *svastika*, evokuje všetko zlé čo sa udialo počas druhej svetovej vojny, ale v podstate tento symbol predstavoval filozoficko-náboženské učenie indického pôvodu. Na druhej strane málokto vie prečo práve takýto symbol. Kdežto slovíčka *znamenie*, *značenie* v tomto prípade myslíme ako ľudmi vytvorené, resp. racionálne vynálezy (napr. dopravné značky), ktoré sa rozumove osvoja a pochopia.

Vo všetkých kultúrach ľudia vedeli, že stačí otvoriť srdce a svoje zmysly a cítiť prírodu sveta. Vedeli, že môžu ísť k stromu a keď tento strom cíti, že tvoja myseľ je naplnená láskou a rešpektom, potom bude k tebe hovoriť! A všetko, čo musíš urobiť, je naučiť sa byť potichu a počúvať (*Hageneder, 2003*) Možno to znie ako rozprávka, ale často krát pravdivá.

Veľký význam stromov pre duchovný život a vývoj ľudstva je možné i dnes vypátrať vo veľkom počte dôkazov: posvätné stromy a háje, ktoré ešte stále stoja; zvyky, ktoré ešte stále existujú alebo o ktorých sa informuje v historických textoch, cirkevných prameňoch alebo národopisných výskumoch; a v neposlednej rade v mytológii. Mýty ale nie sú vymyslené jedincom a „hovoria“ k nevedomiu každého jednotlivca; to platí pre pravdivé legendy a rozprávky (báje).

Znázorňovanie stromu, či už ako piktogramu, symbolu samotného, alebo slova má v istých kultúrach civilizáciách iné významy. Všeobecne strom je v literárnych prameňoch charakterizovaný do troch skupín a to:

1. Strom chápaný ako symbol – strom života, strom vedenia a strom poznania.
2. Strom ako sídlo – dobrých a zlých duchov
 - samotnej stromovej dryády
 - dôležitého božstva
 - Boha stvoriteľa

3. Strom a jeho význam pre ľudskú spoločnosť
- strom ako praotec ľudstva
 - jeden určitý druh stromov ako praotec kmeňa
 - stromy ako premenený predkovia
 - stromy ako živitelia (duchovne i fyzicky)
 - ako posvätné centrum oblasti kmeňa
 - ako „kôl stredu“ alebo „šamanov rebrík“
 - ako miesta pre veštby a proroctvá, kmeňové a súdne zhromaždenia
 - ako učitelia posvätného vedenia (jazyk)

1.2.1 Strom života a sveta

Dokonca aj za čias dávnych, človek hľadal svoj pôvod, korene a podstatu tohto všetkého. Mýtický strom života alebo sveta mal korene v podsvetí a vyrastal vysoko do nebies. Niekedy je strom života zobrazený naopak, pričom jeho korene hľadajú duchovnú potravu v nebi a vedú ju dolu na zem. Animisti veria, že stromy sú živé duše. V mnohých tradíciách sa stal symbolom jednoty vesmíru, ustavičnej obnovy a dynamickej výmeny medzi duchovným a materiálnym, zemou a nebom. Tieto *Stromy* pomáhajú chápať, učia dôverovať. Ako všetky ostatné bytosti pochádzajú zo semien *stromu života* (K. Mund,1992).

Strom sveta chápaný aj ako vesmír, všetko viditeľné i neviditeľné. Spája tri svety, a to “*stredoziem*”, to je náš svet, podsvetie predstavujúce korene stromu a vyššia ríša, ako koruna kde sídlia vznešené bytosti a bohovia. Tento strom je označovaný ako centrálna os vesmíru. Vrcholom je upevnený k polárke. Bol tiež chápaný iným spôsobom a to tak, že podvedomie predstavovali korene v temnote, zahalené, vedomie pevné ako kmeň, a duša koruna (Hagender, 2003).

Na rozdiel od stromu poznania, ktorý charakterizoval túžbu ľudí poznať všetko nepoznané, rozlíšiť dobro a zlo, taktiež vznik sveta a života (Hageneder, 2003).

Teda na základe určitej gnózy a vývoju ako takého sa vykryštalizovali charakteristiky, takpovediac vlastnosti stromov, ktoré tu máme od predkov. Isté stromy sa zasa stali národným

symbolom, znakom, poprípade sú použité v ich zástave (Libanonský céder). Tieto veci môžeme vidieť aj v Tabuľke č. 1.

Tab. č. 1
Symbolické vlastnosti stromov a národné stromy

Názov stromu	Vlastnosť	Národnosť
Dub	sebadôvera, sila, húževnatosť	Anglicko, Estónsko, Nemecko, Taliansko, Moldavsko, USA, Chorvátsko,
Lipa	láska, pohoda a mier	Slovinsko, Slovensko
Buk	tolerancia, cieľavedomosť	Dánsko
Breza	nádej	Fínsko, Rusko, Quebec
Borovica	duševná rovnováha	Škótsko, Ukrajina
Jabloň	plodnosť, dokonalosť a srdečnosť	
Gaštan	húževnatosť, sebaistota a zásadovosť	
Jaseň	kľud, majestátnosť a opora	
Céder	odvaha statočnosť	Libanon, Pakistan
Platan	radosť, veselie a potešenie	
Tis	strom rozhodnutí a dlhovekosť	
Vrba	súcit, láska, pochopenie	Ukrajina
Smrekovec	dominancia, pracovitosť a idealizmus	
Hrab	pracovitosť, zodpovednosť a poctivosť	
Čerešňa	strom s láskyplnou, jemnou a nežnou energiou	Japonsko
Jedľa	uzavretosť, svedomitosť a priamosť. Chladná krása a dôstojnosť	Antigua (smrekové)
Topoľ	učenlivosť, česťnosť a osamelosť	
Javor	ctižiadostivosť, inteligencia, energia, kreativita	Kanada

Ak chceme vytvárať symboly potrebujeme vedieť pár vecí. V prvom rade potrebujeme obnoviť hodnotu miesta. To znamená nevnášať do krajiny a miesta iba znaky, funkcie, účely, ale aj symboly. Symbolické miesta v krajine sú dôležitými topologickými a geografickými bodmi. Miestami, ktoré umožňujú priblížiť sa k dvom východiskám súčasného človeka – možnosti vnímania a vnútornej integrácie. Identifikovať sa ako ľudský tvor, ktorý sa vie sprítomniť na reálnom mieste zemského povrchu (Jančura, 2001).

1.3 História drobných sakrálnych objektov

Za najstaršie svedectvá, ktoré nám podávajú obraz o živote existencii ľudskej civilizácie možno považovať pohrebiská a s nimi spojené pohrebné rituály praveku. V strednom paleolite, staršej dobe kamennej (300 000 – 40 000 p.n.l.), bol súčasťou života neandertálcov oheň, objavuje sa tu tzv. kult mŕtvych a tým spojené pochovávanie.

Vzťah sakrálnych stavieb a ľudských sídel je mnohoraký, zaujímavý a inšpirujúci. Ak sa naozaj chceme dopátrať podstaty zložitého javu, pýtame sa zvyčajne na jeho pôvod, počiatkový stav, prvotné formy. Preto sa vraciame späť do histórie. Poznanie jeho ďalšieho vývoja umožňuje vyťažiť užitočnú orientáciu, smernice a odporúčania pre naše aktuálne úlohy. Tam, kde nachádzame ľudské sídla, môžeme s istotou predpokladať i miesta a priestory náboženského kultu. Doteraz sa totiž ani archeologicky ani etnologicky nepodarilo nájsť ľudské etnikum bez nejakej formy náboženstva. Vyjadrujú to tiež prívlastky, charakterizujúce človeka: *Homo sapiens, habilis, faber, religiosus, symbolikus* (Hlinický a kol., 1998).

Už od najstarších čias histórie architektúry v každej etape vývoja architektonického slohu vždy určité skupiny stavieb zohrávali rozhodujúcu úlohu pri tvorbe najvyššej kvality. Vo väčšine historických období práve sakrálna, kultová architektúra jednotlivých náboženstiev v širokom spektre svojich rozmanitých typov zaujíma popredné miesto. Najmä na sakrálnych stavbách sa najvypuklejšie kryštalizovali rôznorodé umelecké snaženia, najprogresívnejšie myslenie sprevádzajúce i dejiny kultúrneho a náboženského hnutia nielen na území Slovenska (Lukáčová a kol., 1996).

Počiatky zrovnoprávnenia kresťanstva s pohanským kultom, pokiaľ sa nezameriavame na posvätné objekty pohanských náboženstiev, nachádzame v 4. storočí po vydaní Milánskeho ediktu v roku 313. Vidíme, že starokresťanský architekti nadväzujú po Milánskom edikte na bohaté tradície, ktoré boli vytvorené antickou kultúrou. Preto preberajú architektonické prvky z veľkolepých bazilikových stavieb antického sveta, ale zároveň na stvárnenie interiéru preberajú prvky zo synagógovej tradície, a samozrejme, zavŕšujú ich stavebným členením a zariadením, ktoré zodpovedá výlučne kresťanskej liturgii (Mordel Š. a kol., 2008).

Najvýznamnejším obdobím pre vznik mnohých drobných sakrálnych stavieb sa stalo 17. – 18. storočie, aj keď už v stredoveku bolo zvykom stavať kríže a Božie muky na križovatkách ciest, popri cestách vedúcich na popraviská, neskôr sa objavovali sochy svätcov a obrázky na stromoch, čo súviselo ešte s pohanským uctievaním stromov a postupným prijímaním kresťanstva. Tridentský koncil z r. 1563, ktorý zdôraznil funkciu výtvarného umenia v liturgii a

emocionálny účinok obrazov na človeka Hájek, Bukačová, (2001) a keďže v Rakúsko – Uhorsku po potlačení posledného protihabsburského povstania Františka II. Rákocziho v r. 1711, kedy nastala postupná rekonštrukcia krajiny sa vytvorili i priaznivé podmienky pre rozvoj exteriérového sakrálneho umenia.

Ako prišiel industrializmus padlo mnoho drobných sakrálnych stavieb a v 19. storočí ich vystriedali ľudovým barokom so svojou typickou remeselnou výrobou. Práve v tomto období nastal nárast vzniku týchto stavieb. Bola to doba akéhosi znovuzrodenia kultu.

Dnes historickú zeleň kultúrnej krajiny tvorí sprievodná zeleň sakrálnej architektúry, aleje, stromoradia a solitérne stromy pri Božích mukách, krížových cestách, krížových cestách, cintorínoch, alebo pamätných miestach historických udalostí v krajine.

1.4 Funkcie drobných sakrálnych stavieb

Svedkovia minulosti, strážcovia prítomnosti, poslovia budúcnosti. Popri svojom hlavnom poslaní - podporovať náboženské poslanstvo - splňajú ďalšie dôležité funkcie, napríklad ako orientačné a kartografické body, vymedzenie geografických hraníc, identifikácie a lokalizácie pamätných miest i významných udalostí, umeleckých a estetizačných prvkov atď. (Felberová, 2003)

Už spomínanou hlavnou funkciou drobných sakrálnych stavieb bola náboženská. Ďalšie funkcie vychádzajú z podmienok za ktorých vznikli. Veľa stavieb bolo postavených na základe istej historickej udalosti, alebo ich vznik je spojený s osudom konkrétneho človeka, z toho vyplýva ich ďalšia funkcia a tou je spomienka, resp. memoriálna funkcia. Krížami označované miesta mali tiež výstražný charakter, to bolo v tom prípade, ak sa nachádzali na miestach zločinu. Križovatky a rázcestia boli považované za dosť nebezpečné. Sem pochovávali samovrahov, zločincov, ľudí neznámeho náboženstva i tých, ktorí zomreli náhlou či násilnou smrťou. Tým, že na tomto mieste bol postavený drobný sakrálny objekt, došlo k upozorneniu a tým pádom k väčšej opatrnosti a ľudia sa i tu ocitli pod Božou ochranou (Wencelová, 2005).

Sošky, stĺpiky a iné stavby, ktoré vznikali ľudovou tvorbou, tzv. spontánnym ľudovým umením mali funkciu ochrannú, patronátnu. Na rozdiel od stavieb, ktoré vznikli ako architektonické slohy, ktorou funkciou bolo skôr estetické umenie.

Ďalšou vedľajšou funkciou, ktoré tak povediac dostali nechtiac sú napr. krajinotvorný prvok, prvok, ktorý má informačný, umelecký a historický charakter.

1.5 Genius loci

Genius loci bol pôvodne v rímskej mytológií duch, ktorý ochraňoval isté miesto. Bol znázorňovaný ako had. Dnes sa tento termín často používa na označenie určitej charakteristickej atmosféry, ktorú má dané miesto. Často ide o malebné zákutia ľudovej a historickej architektúry, či miesta v prírode, čo je aj tento prípad. Iný dnešný význam výrazu je veľká závislosť osobnosti od rodného kraja či prostredia.

Keď sa priblížime k určitej stavbe má v nás zanechať nejaký dojem. Doslovný preklad z Latinčiny tohto pojmu "genius loci" znamená "duch miesta". Obsahuje v sebe jednotu "genia regionis" (ducha krajiny) a "genia populi" (ducha ľudí príp. spoločnosti). Genius loci pre nás teda predstavuje dedičstvo generácií našich predkov - nášho ducha miesta (*Rada o.z., 2002*).

Sme Slovania, ktorí nemienia nechať zahynúť svoje korene. Uvedomili sme si, že súčasný svet, v ktorom žijeme sa ubera nesprávnym smerom. Chceme sa vrátiť na rázcestie, kde sme pred mnohými rokmi vyšli nesprávnym smerom.

Podľa nás sa toto rázcestie nachádza tam, kde sme boli ešte prirodzene s prírodou harmonicky žijúcim ľudom. Vtedy sme boli Slovanmi (a možno Slo-Wánmi) vyznávajúcimi prírodu a jej zákonitosti, ktoré tvorili jednotu spolu s nami (*Rada o.z., 2002*).

1.6 Rozdelenie a charakteristika drobných sakrálnych objektov

Religiózne prvky a stavby definujeme pojмами ako sú kríže, kaplnky, Božie muky, sochy, súsošia, kalvárie, krížové cesty, stĺpy so sochami, zastavenia. Máme tiež objekty, ktoré nie sú zreteľne identifikovateľné, pretože vzhľadové vlastnosti sa prekrývajú.

V ďalších odstavoch sa bližšie dozvieme charakteristiky jednotlivých objektov, ktoré patria pod pojem drobná sakrálna stavba.

1.6.1 Kríž

Kríž (lat. *Crux*) je pravouhlé spojenie horizontálneho brvna a zvislého kola.

Už od pradávna bol kríž symbolom, ako dvojitém spojením bodov, ktoré ležia diametrálne oproti sebe. Spojnica neba a zeme, spojnica vody a ohňa, raja a pekla, symbolov a synonym je veľa. Poznáme mnoho druhov krížov ako grécky (rovnoramenný), latinský (zvislé rameno predĺžené), Ondrejský (šikmo položené brvná), egyptský (v tvare veľkého T), patriarchálny (2 priečne brvná, dolný dlhší), pápežský (3 priečne brvná, spodný najdlhší), vidlicový (tvar Y) a i. (*Trojan, Mráz, 1990*).

obr.1 pútnický kríž („Kabon“ november 2008)

Tento najfrekvencovanejší kresťanský symbol pripomínajúci spásonosnú a vykupiteľskú misiu Božieho Syna Ježiša Krista sa stal neodmysliteľnou súčasťou kultúrneho dedičstva regiónov (*Felberová, 2003*).

Podľa terminologického slovníka unifikovaných názvov urbanizmu, architektúry a nehnuteľných diel rozdeľujeme kríže podľa umiestnenia a funkcie. *Misijný kríž* býva situovaný zvyčajne v blízkosti rímsko-katolíckeho kostola na pamiatku misií. *Prícestný kríž* je umiestňovaný hlavne v extraviláne na výrazných miestach, môže byť doplnený sochou, alebo maľbou, prípadne je tiež aj ako *pútnický kríž* (viď. obr. 1). *Cintorínsky kríž* tvorí dominantu areálu cintorína (*Cónová, Lacková, 1999*).

V temných jaskyniach na celom svete sú mnohé starodávne kresby, na ktorých je znak kríža. Priešičníky dvoch priečných ramien určujú akýsi centrálny bod. Dokonca do dneska sa označenie a presne určenie konkrétneho bodu zaznamenáva krížikom.

Je to miesto priťahujúce zrak. Odtiaľ sa odvíja celá kresba... Toto je nesmierne dôležitý kľúč na pochopenie posolstva našich predkov (*Luscoň, 2002*).

U Egypťanov je kríž znakom života. Podľa nich ide o znázornenie spojenia božstiev slnka a zeme, z čoho podľa nich vznikol život. Asýřania znázorňovali kríž medzi šiestimi božskými symbolmi - vlastnosťami ich boha. U Grékov zohrával symbol kríža veľký význam pri delení zeme na východ, západ, sever a juh. V ich videní sveta boli určité veci v línii

nadpozemskej (antica) a v línii pozemskej (postica). S úctou nanášali symbol kríža na prah svojich svätýň (*Luscoň, 2002*).

Ako sa zrovnoprávnilo kresťanstvo vydaním Milánskeho ediktu v roku 313 sa kríž stal znakom a symbolom kresťanstva. Mohutné kríže boli stavané tak ako víťazné oblúky v antike. Posolstvo kríža sa pomocou misionárov rozrastalo aj na pohanské miesta. Prechod nebol náhly, ale postupný pretože staré náboženstvá odolávali dlhší čas.

Umiestňovanie krížov na križovatkách má veľký význam, pretože križovatky symbolizovali miesta, kde sa schádzajú nadpozemské bytosti a tiež boli stretom života a smrti.

Ako sa blížil koniec 18. storočia príčiny vzniku krížov boli odlišné, pretože vznikali na pamiatku bitiek a zvláštnych pamätných udalostí, slúžili ako spomienka na zničené kresťanské kláštory, chrámy, alebo cintorínske kaplnky, či ako dnes spomienka na zosnulého na mieste nehody (*Luscoň, 2002*).

1.6.2 Božie muky

Božie muky sú drobné stavby v krajine a sú charakterizované, ako pašiový pamätník, z pravidla stĺp alebo pilier, ktorý je ukončený hranolovou skrinkou pre pašiový obraz, sošku, alebo reliéf (viď. obr. 2). Niektoré z týchto objektov majú tvar miniatúrnej kaplnky, pravda ich charakteristickým prvkom je to, že sa nedá do nich vojsť. Správy o božích múk sa objavujú od 14. storočia. Dodnes sa dochovalo pomerne veľa neskorších stredovekých božích múk (hlavne zo 16. storočia). Ich pôvod bol spojovaný so slovanskou liturgiou a s tzv. Cyrilometodejskými krížmi, s pravekými pohrebiskami a inými umelo vykonštruovanými hypotézami *Frolec a Vařeka (1983)*. V Česku a na Slovensku stavaná často v 15 – 20 storočí, hlavne na križovatkách, ale i voľne v krajinách. Obvykle patrí k pamiatkovým chránným objektom (*Trojan - Mráz, 1990*).

Ako stavebný materiál bol v minulosti prevažne používaný dostupný prírodný lomový kameň (pieskovec, vápenec), omietnutý vápennou maltou. Niektoré z týchto objektov majú tvar miniatúrnej kaplnky, pravda ich charakteristickým prvkom je to, že sa nedá do nich vojsť. Vo

obr. 2 (*Malacky, 1996*)

väčšine prípadov sú to plno murované kamenné pilierové stavbičky ukončené strieškou, s jedným, respektíve viacerými nikami pre sochu alebo obraz. Ich pôdorys zväčša tvorí obdĺžnik alebo štvorec, výnimočne trojuholník alebo iný polygonálny geometrický tvar (*Kaľavský, 1996*).

Božie muky a kaplnky vznikali už od začiatku stredoveku ako pamätníky na zvláštne všeobecné i osobné, šťastné i nešťastné, závažné udalosti (morové epidémie, zničenie úrody, osobné tragické udalosti, vojny, uzdravenia, prežitie nehôd a prírodných katastrofických udalostí, uzmierenia, radostné a šťastné udalosti). Umiestňovali sa pri kostoloch, na cintorínoch, na hraniciach chotárov, pri cestách a križovatkách, na vrcholoch hôr a horských sediel aj na iných významných miestach, niekedy opradených i povestami a legendami. Ich hlavná úloha spočívala vždy vo viditeľnom vyjadrení vďaky za preukázané dobrodenia a vo vyprosovaní ochrany od Boha, čo všetko slúžilo na upevnenie a pozdvihnutie náboženského života (*Kaľavský, 2001*).

Pri hodnotení jednotlivých drobných sakrálnych objektov, predovšetkým božích múk a kaplniek sa prirodzene stretáme aj s otázkou patrocínii. Veď každá obec (usadlosť) mala čoskoro po svojom vzniku svoje patrocínium. Jej obyvatelia si zvolili niektorého patróna veriac, že budú požívať jeho zvláštnu ochranu. Výber patrocínia nebol náhodný. Bol výsledkom súhry viacerých činiteľov a to nielen náboženských, kultúrneho napojenia sa na duchovné prúdenie doby, ale aj teritoriálnych a iných (*Felberová, 2003*).

Pri výbere patrocínia zohrávali úlohu aj činitele ekonomické a sociálne, ako aj domáca tradícia. Každé patrocínium je konkrétnou výpoveďou svojej doby a územia svojho vzniku. Vo všeobecnosti za najstaršie patrocínia sa považujú patrocínia Salvátora (Spasiteľa), mariologické patrocínium Panny Márie Bohorodičky, sv. Michala, ďalej Sv. Ducha a sv. Trojice (*Felberová, 2003*).

1.6.3 Kaplnka

Na rozhraní veľkej a malej architektúry stoja kaplnky. Ide o časti chrámu s možnosťou vykonávať náboženské obrady, ale aj samostatné sakrálné objekty slúžiace na príležitostné náboženské obrady. Nesmieme ešte zabúdať na špeciálne časti iných, väčších architektonických objektov, ktoré sú tiež určené na liturgické účely. Sú to napríklad kláštorné, hradné, zámocké, kaštieľske, školské, nemocničné, vojenské, seminárne, internátne kaplnky.

Keďže sú určené na bohoslužobné obrady za účasti ľudu, priestorovo a vnútorným zariadením sú na to prispôsobené (Felberová, 2003).

Ďalšiu skupinu kaplniek tvoria malé stavby so zvláštnym typom strechy, keď predná naklonená časť strechy je akoby „uťatá“, odrezaná, „nedokončená“. Zadná stena tejto kaplnky je zaoblená a túto skutočnosť rešpektuje aj konštrukcia strechy.

Najstarší typ kaplnky má podobu hranatého stĺpu a objekt nemá vnútorný priestor určený k slúženiu bohoslužieb. Ďalšou charakteristikou je štvorspádová (na štyri strany sa zvažujúca), zvyčajne ihlanovite zakončená strecha. Na jej vrchole sa nachádza jednoduchý kríž. Najstaršie kaplnky majú strechu pokrytú šindľom alebo novšie plechom. Tento typ kaplnky má aj viaceré varianty. Jednou z nich je jednoduchá priestorová štruktúra objektu, keď horná časť stĺpu je odľahčená vďaka výklenku, v ktorom býva umiestnený obraz Ježiša Krista, Panny Márie alebo niektorého svätca (Kaľavský, 1996).

obr. 3 Kaplnka Sivá brada (Maťo D., január, 2008)

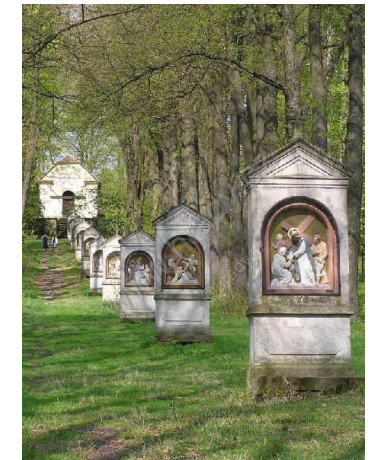
Druhú kategóriu objektov tvoria kaplnky menšieho typu, väčšinou len občasného či príležitostného liturgického využitia. Stavané sú (podobne ako veľké kaplnky) na spôsob miestnosti, avšak s obmedzenou kapacitou (kňaz s asistenciou). Ich vnútorné zariadenie býva jednoduché. Obyčajne sa skladá z oltára, zo zobrazenia svätca (súsošie, socha, obraz, freska), svietnikov, z kľáčadla, dekoratívnych textílií, kvetinovej výzdoby a pod. Pôdorysné riešenie samostatne stojacich veľkých a stredne veľkých kaplniek vychádza z rôznych geometrických tvarov. Najčastejšie je to štvorec a obdĺžnik, niekedy s polkruhovou apsidou, kruh (rotundy) a rôzne formy polygonálnych tvarov. Vonkajší výzor nesie prvky rôznych slohových štýlov a architektonických vplyvov, ktoré boli výrazne ovplyvňované prvkami regionálnej stavebnej a výtvarno-umeleckej kultúry (Kaľavský, 1996).

Tretiu skupinu kaplniek reprezentujú priestranné, veľké kaplnky, ktoré svojou dispozíciou umožňujú slávenie sv. liturgie. Tieto kaplnky v podstate svojou architektúrou opakujú architektúru predchádzajúcej skupiny kaplniek (Trebišovský, 2009).

Kaplnky môžu tvoriť aj súčasť pútnických miest, krížových ciest, či kalvárií, kde plnia dôležitú funkciu zastavenia, alebo tiež stoja samostatne. Podľa situovania môžu byť aj kaplnky prícestné, položené na križovatkách, alebo rôznych výrazných miest

1.6.4 Kalvárie a krížové cesty

Názov Kalvária, latinsky *Calvaria*, hebrejsky *Golgota*, predstavuje podľa svedectva evanjelií miesto ukrižovania Ježiša Nazaretského v Jeruzaleme. Po 15 storočí sa v Európe začínajú objavovať prvé v exteriéri výtvarné napodobeniny cesty zastavení, navštevovaných pútnikmi v Jeruzaleme. Ich budovaním v domácom prostredí dostali veriaci možnosť nasledovať Krista na ceste jeho utrpenia a rozjímať nad veľkosťou a zmyslom jeho obety. Taká bola pôvodná myšlienka, ktorá viedla k výstavbe Kalvárií a Krížových ciest a ktorá mala korene v literatúre duchovných púti a cestopisov do Svätej zeme (Čičo-Kalinová-Paulusová a kol., 2002).

obr. 4 (Čermák, 2006)

Jednotlivé zastavenia nám predstavujú posledné kroky pred Ježišovým ukrižovaním. Hlavný rozdiel medzi kalváriou a krížovou cestou spočíva v tom, že kalvária je širší pojem, je situovaná na kopcoch, poprípade na menších vyvýšeninách na okolí sídel. Krížová cesta je podľa hlavného motívu nosenia kríža, symbolizuje samotnú cestu Ježiša na Kalváriu, teda ide o usporiadanie zastavení v jednom rade (obr. 4), alebo v dvoch radoch.

Pre polohu kalvárií je dôležité správne situovanie, obvykle na miestach podobných podmienkam Golgoty, pretože jeho konfigurácia ovplyvňovala i usporiadanie zastavení. Najčastejšie býval ich sled organicky rozmiestnený v krajine, prispôbujúc sa členitosti terénu. Podľa ústredného motívu Nesenia kríža sa pre ňu zaužívalo značenie Krížová cesta (Čičo, Kalinová, Paulusová a kol., 2002).

1.6.5 Stĺpy a Sochy

V mestách boli od stredoveku stavané stĺpy proti moru s patrónmi Sv. Jakubom, Barborou, Václavom. Ďalším typom stĺpa boli stĺpy s Pannou Máriou Immaculatou, prostredníčkou všetkých milostí (Lipták, 2007).

Takže ako vieme, stĺpy, sochy a súsošia odjakživa patria k sebe. Sochy sa umiestňovali na vyvýšených podstavcoch. Tieto stĺpy sú umiestňované popri cestách, kostoloch a iných

miestach. Najčastejšie sa na sochách objavujú postavy svätých, alebo postava Panny Márie, nazývané *Mariánske stĺpy*.

Budovanie stĺpov so sochou Panny Márie pochádza najmenej z 10. storočia (v Clermont-Ferrand vo Francúzsku), ale bežným sa stalo najmä v období protireformácie po Tridentskom koncile (1545–1563).

Na začiatku 18. storočia, keď mor postihol celú Európu a následky boli nevyčísliteľné sa na ich pamiatku začali stavať po celom Slovensku ale aj po celej Európe Immaculaty *Morové stĺpy*, alebo taktiež *Mariánske stĺpy*. Immaculaty stavali tiež ako súsošie najsvätejšej trojice. Účelom stĺpov Najsvätejšej Trojice bola obvykle oslava cirkvi a viery, motív moru však mohol tiež niekedy zohrať svoju úlohu. Tieto stĺpy sa takto stali jedným z najviditeľnejších znakov barokovej architektúry (*mórové stĺpy*, 2007).

obr. 5 morový stĺp (Modling, 2008)

1.6.6 Ďalšie drobné sakrálné stavby

Existujú ešte ďalšie iné kultové znaky nachádzajúce sa v krajine. Ich význam je rovnako dôležitý ako pri vyššie uvedených stavbách, len sa nevyskytujú v takých počtoch.

Pomníky

Po I. a II. svetovej vojne sa stavali pomníky padlým hrdinom, partizánom, ktorý nás takto bránil. Tieto pamätníky mali rôzne podoby krížov, nápisov, tabulí zvyčajne na miestach kde sa konali boje. Dnes sa stretávame s pomníkmi dopravných nehôd, tragédií a tieto pomníky stoja na miestach kde sa stali, ako pamiatku, aby ľudia nezabudli.

Zvoničky

Hlavnou funkciou zvoničiek je signalizačná, preto bolo dôležité ich umiestenie, teda obvykle na miestach z kadiaľ ich bolo dobre počuť do celej dediny. Ich stavba bola pomerne jednoduchá (obr. 6). Používali sa na ochranu pred nepriateľom, pred signalizáciou požiarov a značenie času. V podstate plnili dnešných alarmov a sirén.

obr. 6 zvonička

1.7 Súčasť sakrálnych stavieb, vegetácia

Na existenciu drobných sakrálnych stavieb často už z diaľky upozorňujú vysoké stromy, ktoré ju obklopujú. Pri pátraní po takýchto stavbách strom či skupinka stromov sú veľmi dobrými ukazovateľmi cesty. Stromy mali v úcte už slovanskí predkovia. Verili, že v nich sídlia duše zomrelých a zároveň v nich, akoby večne živých a rodiacich, videli prejav večného života. Jednotlivým druhom stromov sa prisudzovali určité vlastnosti. Prijatím kresťanstva boli zvyky pohanského uctievania stromov zrušené a kultové miesta sa začali pretvárať v zmysle nového náboženstva. Strom začal označovať všetko, čo náboženský človek považoval za posvätné. V duchu tradície sa stromy vysádzali okolo kostolov, menších kaplniek, božích múk a krížov (Buganová, 2005).

Ako veľmi dobre vieme, listnaté stromy v sebe ukrývali istú symboliku pre Slovanov, preto ihličnaté stromy sa v blízkosti malých sakrálnych stavieb začali sadiť až v medzivojnovom období. Tieto vždyzelené rastliny sa v našich klimatických podmienkach uplatnili preto, lebo boli pôsobivé aj v zimných mesiacoch, keď ostatné stromy stratili lístie. Hlavným dôvodom ich výsadby bolo, že starostlivosť o nich je jednoduchá a nenáročná.

Vyberali sa vysoké *abies alba*, *picea abies*, menej *pinus cembra* a *larix decidua*. Z kríkov vyššieho vzrastu sa veľmi obľúbené stali najmä voči mrazu odolné *taxus baccata* a *thuja occidentalis*. Z krov domáceho pôvodu to bola *juniperus communis* ľudovo *jalovec*, ktorá sa znamenite prispôbuje výkyvom teploty. Z nižších kríkov sa ujali *buxus sempervirens*, bohato kvitnúce *ligustrum vulgare* vtáčie zoby obyčajné, husté *lonicera*. So stromami a kríkmi tohto druhu súvisí aj iný zväzok terénu a okolia. Vzniká tu tendencia náznakov parkovej úpravy, takže sa so stromami kombinujú kríky aj kvety. Okolie je

upravované prístupovými cestičkami, ktoré sú vysypané kamienkami, drobným štrkom, alebo sú zhotovené z kamenných či betónových dlaždíc (Buganová, 2005).

Obvykle sú husto lemované záhonmi kvetov. Hlavne trvalky, v jarnom období narcisy a tulipány, v lete rozkvitnú okolo krížov a božích múk najprv pivónie a margaréty, neskôr gladioly a ruže, na jeseň rôznofarebné georgíny a astry a kvitnúcu zeleň ukončia v novembri chryzantémy. Takýto záhradnícky udržiavaný terén sa uplatnil najmä pri prícestných krížoch stojacich na námestiach, v parčíkoch a pred kostolmi. Obdobná situácia vznikla aj v prípade, že sa objekt stal súčasťou predzáhradky obytných domov (Buganová, 2005).

Vtedy je obklopený aj ovocnými stromami alebo ozdobnými kríkmi – *rosa canina* ružou šíповou, *spiera* skríženým, *syringa vulgaris*, *forsythia intermedia*. Okolo kaplniek pretrvávajú trávnatý porast. Pri niektorých poľných kaplnkách rastú aj poľnohospodárske plodiny. Stavby sú súčasťou rozľahlých lánov, na ktorých sú zasiate obilniny alebo krmoviny. V čase najväčšej vegetácie mnohokrát úplne prekryjú objekt a zamedzia k nim prístup. Tieto stavby v minulosti stáli na priestupnom území, čoho dôkazom sú staré katastrálne mapy. Tam, kde bola kedysi hustá cestná sieť, je dnes už len osamotený strom, či kríž uprostred rozsiahlych blokov ornej pôdy.

Z jednotlivých typov malých sakrálnych stavieb sú najviac vyzdobované prícestné kríže. Ku krížom sa umiestňujú do vhodných nádob kvety, zeleň a vence. V čase vegetácie sú v nich čerstvé kvety a halúzky, symbol úcty. Pred Veľkou nocou sa odstraňujú z krížov ozdoby na znak smútku nad Kristovým utrpením. V súlade s cirkevnou zásadou sa na piatu pôstnu nedeľu kostolný kríž zahaľuje a odkrýva až pri liturgii Veľkého piatku.

Upravené a aranžované kytice a vence sa umiestňujú najčastejšie do dolnej časti zvislého ramena, kde sa nachádza aj nádoba na kvety. Niekde je na kríži alebo pred ním železný stojan s objímkou na vázu zapichnutý do zeme. Istú vynaliezavosť badať v nových spôsoboch kráslenia, čo je výsledok tvorivosti a fantázie, ktorý sa môže demonštrovať na verejnosti. Na rohy alebo stĺpiky ohrád sa pripevňujú kytice s mašľami, na telo Krista sa dávajú papierové kvety. Zvlášť starostlivo sa vyzdobujú kríže na trasách pútí k svätým miestam. Sú zasypané kvetmi, sviečkami aj drobnými devocionáliami (Buganová, 2005).

Kríže sa vyzdobujú najmä pred sviatkami Všetkých svätých a to vencami rôznych tvarov a veľkostí na vertikálnych ramenách, v niekoľkých vrstvách nad sebou. Špecialitou sú vence, ktoré majú tvar rovnoramenného trojuholníka. Vence sa zhotovujú aj kombináciou rôznych vždyzelených rastlín, vhodný je krušpán, vavrín, brečtan, dubové listy, v poslednom období aj sušené kvety.

V súčasnosti sa okrem živých poľných alebo záhradných kvetov umiestňujú ku krížom umelohmotné výtvary imitujúce kvetenu. Ich výhodou je síce dlhšia životnosť, ale v kontraste s materiálom i okolitou živou prírodou nepôsobia harmonicky. Je to však v súlade s vkusnými zásadami dedinskej spoločnosti, ktorá uprednostňuje dekoratívne tendencie prezdobovania.

Drobné sakrálné objekty sa stávajú miestom mimoriadnej pozornosti na niektoré cirkevné sviatky, posvätenia stavby alebo pri príležitosti výročia patróna a vtedy sú aj špeciálne ozdobované. Sú vyzdobené čerstvými kvetmi, zeleňou a svätými obrázkami.

Buganová, 2005 tiež tvrdí, že stromy a zeleň sú neodlučiteľnou časťou drobnej sakrálnej architektúry. Ak sa ešte pri stavbách vyskytujú a objavujú sú dôkazom, že na nich človek nezabudol.

Táto vegetácia patrí medzi bodovú a skupinovú vegetáciu - pamätné, vzácne a nadrozmerne stromy v alejách, pri sakrálnych stavbách a križovatkách ciest, ale aj vzácne druhy plodonosných drevín charakteru archeofytov, lokalizované pri starých hradbách, v sadoch a vinohradoch (napr. moruša čierna, gaštan jedlý, oskoruša domáca a pod.) (Supuka, 2000).

2. Cieľ práce

Cieľom diplomovej práce je vysvetliť pojem drobný sakrálny objekt, jeho funkcie, význam a vzťah ku krajine. Zdôvodnenie dôležitosti symboliky a kultúry drobných sakrálnych stavieb s náboženskou funkciou. Zhodnotenie, zachovanie ochrany sakrálnych stavieb a úlohy v dnešnej krajine na základe ich funkcií. Analýza vegetácie v blízkosti drobných stavieb v meste Tvrdošín. Následne rozbor a konkrétny návrh sadovníckeho, kompozičného riešenia. Cieľom bolo na konkrétnom príklade zhotoviť kompletný sadovnícko-architektonický návrh.

3. Metodika práce

3.1 Charakteristika záujmového územia - mesto Tvrdošín

3.1.1 Funkcia a poloha mesta v sídelnej štruktúre

Tvrdošín sa nachádza na severe Slovenska v juhovýchodnom cípe Oravskej kotliny medzi Skorušinskými vrchmi a Oravskou vrchovinou. Prevýšenie katastra sa pohybuje v rozmedzí 566 - 1076 m n. m., v strede časti Tvrdošín 580 m n. m, v časti Medvedzie 580 m. n. m. Počtom obyvateľov sa medzi mestami Slovenska radí na 75. miesto. Je administratívnym centrom okresu. Okres Tvrdošín susedí s 3 okresmi Žilinského kraja (Liptovský Mikuláš, Dolný Kubín a Námestovo) a jeho severovýchodná hranica je súčasne hranicou s Poľskom. Najbližšie centrál sa od sídla Tvrdošín nachádzajú vo vzdialenosti: hlavné mesto Bratislava cca 300 km, krajské mesto Žilina cca 93 km, ostatné väčšie mestá: Martin cca 69 km, Ružomberok cca 48 km, Dolný Kubín cca 32 km, Trstená cca 6 km, Námestovo cca 15 km a hraničný priechod s Poľskom cca 12 km (*Gerdenich- Sopiřová, 2007*).

3.1.2 Geologická stavba územia

Na geologickej skladbe sa podieľajú horniny paleogénu a kvartéru. Paleogén je zastúpený ihlovcami a pieskovcami, pričom sa jedná o flyšové striedanie ihlovcov a pieskovcov s mocnosťou okolo 1000 metrov. Kvartér je budovaný hlinito-piesčitými sedimentmi, pričom v danom území ich mocnosť dosahuje cca 2 m. V geologickej stavbe v území severovýchodne od rieky Oravy vystupujú kriedové vápence bradlového pásma. Niva rieky je pokrytá štrkovými nánosmi, ktoré sa nachádzajú pod vrstvami navážok a hlín cca 2 až 3 m pod terénom. Únosné vrstvy tvoria šírky, resp. polo skalné podložie. V území severozápadne od rieky Oravice tvoria nosnú vrstvu hliny s mocnosťou 1,5 až 2,6 m. Miestami sa vyskytujú ílovce, menej pieskovce. Stredná časť katastra na nivách a terasách tokov je pahorkatinná, sever ná s masívnym Uhliskom rovinná. Južná vrchovinná až hornatinná časť vystupuje na členité hornaté rázsochy pohoria Skorušiny, v západnej časti prechádza do hornatiny Oravskej Magury (*Čajková, 2006*).

3.1.3 Abiotické faktory

Hydrologické pomery

Územie patrí do povodia rieky Váh. Hladina podzemnej vody kolíše v hydraulickej závislosti od hladiny riek Oravy a Oravice, v priemere je cca 2 m pod terénom, pričom sa jedná o podzemnú vodu plytkého obehu. Hlavnými tokmi, prechádzajúcimi Tvrdošínom sú: 1. Rieka Orava a jej ľavostranný prítok - rieka Oravica a pravostranný prítok Medvecký potok a potok Hlidočín.

2. Rieka Oravica a jej prítoky - ľavostranný prítok Krátky a Krivý potok a Zábiedovčák a pravostranný prítok Hlísnik.

Na rieke Orave je vybudovaná vyrovnávacía vodná nádrž (objem 2,9 mil m³). Priemerný prietok rieky Oravy je 34,5 m³/sek, rieky Oravice 2,9 m³/ sek. Vodné toky a plochy tvoria 3,62 % katastrálneho územia (*Čajková, 2006*).

Klimatické a zrážkové pomery

Z hľadiska klimatickej rajonizácie patrí územie Tvrdošína do klimatického regiónu chladného vlhkého, s teplotami v januári - 4,5° C až – 6° C, v júli 14,5° C až 16° C, s klimatickým ukazovateľom zavlažovania 60 - 50 mm v júni až v auguste. Priemerný úhrn ročných zrážok je 610 až 900 mm.

Územie patrí k najvlhším na Slovensku, kde priemerný úhrn ročných zrážok dosahuje hodnoty 610 - 900 mm.

Prevládajú západné a severozápadné vetry s priemernou silou 3 - 5° Beaufortovej stupnice(*Čelková, 2006*).

3.1.4 História mesta

Aby sme pochopili súčasnosť a tak zistili budúce trendy, musíme sa pozrieť do minulosti. Preto v skratke spomíname vývoj mesta.

Kedysi bol ako dôležitá colná stanica na ceste do Poľska, bola zriadenou obcou, ktorá mala svojho kňaza a tak by, to bola "prvá spomienka o Orave vôbec s uvedením Tvrdošína a nápadného orientačného vrcholu Babej hory.“

Podľa všetkého prvá zmienka o Tvrdošíne je v Zoborskej listine z roku 1111. (Codex , diplomaticus etvepistolaris Slovaciae I, R.Marsina, Bratislava , s. 63).Je to podobná listina ako sme videli u Imricha r.1198 ohľadom Spíše. Táto Zoborská listina je staršia a je vydaná za

kráľa Kolomana. Spomína sa tam mýto v Nitre, potom Doardi, ďalej na Váhu a v Trenčíne. Doardi vysvetľujú dnešní historici ako Udvard - Dvory, ale pre dve príčiny pripúšťam možnosť, že sa to vzťahuje na Tvrdošín, ktorý je takto skomolený (*medailoniky z dejín Tvrdošína, 1985 – 1992*).

Osídlenie Oravy sa do 13. storočia obmedzilo len na niekoľko málo lokalít v údolí rieky. Väčšie zoskupenie možno predpokladať na dolnej Orave, ďalej v bezprostrednom okolí Oravského hradu a najsevernejšou sídliskovou skupinou bolo okolie Tvrdošína. Tam sa končilo pri hlavnej oravskej komunikácii osídlenie zo Slovenskej strany a začínal sa lesný pás tvoriaci hranice medzi Slovenskom (Uhorskom) a Malopoľskom (Poľskom) (*Bušša, 1976*).

Že Tvrdošín je pojatý do okruhu Zobora, to vidno aj z najstaršieho cirkevného zriadenia, keď vidíme v 14. storočí, že dve oravské fary zámocká a Tvrdošín r.1332 sú uvedené v zozname fár Nitrianskeho archidiakonátu Ostrihomskej arcidiecézy. (Codex diplomaticus s. 64) (*medailoniky z dejín Tvrdošína, 1985 – 1992*).

Pri skúmaní najstarších prameňov vysvitá, že Orava mala dve prediáhospodárske väčšie jednotky – občiny, Tvrdošín a okolie Oravského zámku. Na tom druhom sa čoskoro vyvinuli väčšie obce – Veličná a tie ostatné. Podľa toho boli aj dve fary. Oravský zámok a Tvrdošín.

Oravská župa vznikla až počiatkom 14. storočia. Predtým patrila do Zvolenskej župy, ktorú zriadil ešte Bela IV. Z toho možno uzatvárať, že do tejto zmeny, ktorá nastala okolo r.1300 výraz Tvrdošín sa vzťahoval na Ostražicu, kde bol pravdepodobne aj colný úrad. Zánikom hradu Ostražice obyvateľstvo sa stiahlo do údolia a vytvorilo dve sídla: - pod hradom Nižný Tvrdošín – terajšia Nižná n/Or. /Nižná Ves/ a Vyšný Tvrdošín, s budovou tricezimy, s farou a kostolom. Obyvatelia vytvorili Lavrovu Ves, terajšiu Krásnu Hôrku, ale táto obec bola stále spojená s Nižnou (*archív*).

Podľa pápežského legáta roku 1305 na Orave boli iba dve fary – Aravia, čiže Podzámok a Turdosen, čiže Tvrdošín. V Podzámku bol farár Martin. Mal dôchodok 2 marky a zaplatil 11 grošov. V Tvrdošíne bol farár Peter, ktorý mal dôchodok 1 marku ročne a zaplatil 6 grošov.

Roku 1369 Ľudovít Veľký, ktorý sa zdržiaval v Ľupči, udelil právo slobodného kráľovského mesta Tvrdošínu. Právo obsahovalo výsadu voliť si richtára, držať jarmoky, voliť farára, mať nemocnicu, nekonať poddanské práce, za istý ročný poplatok. Mesto bolo zriadené podľa vzoru Ľupče. Povýšenie na mesto prinieslo nové podmienky cirkevného života. Mestá mali právo na druhý kostol s nemocnicou a cintorínom a tak sa stalo aj v Tvrdošíne. Doteraz bol cintorín v strede mesta, okolo kostola, ba aj pod kostolom, v krypte. Ale od roku 1369 cintorín sa vyhládol na terajšom mieste a pomýšľalo sa na budovu terajšieho dreveného kostola, ktorý mal byť kostolom nemocničným. Tvrdošín bol založený na norimberskom

práve, zatiaľ čo iné mestá na práve sliezskom. Tvrdošín sa mohol dostať do radu veľkých kráľovských miest, keby si bol vedel uhájiť svoje právo oproti zemanom. Ale ani Ľupča ani Tvrdošín to nedokázali, ale právo skladu na soľ, meď a olovo Tvrdošín dostal. Právo skladu sa len máloktorým mestám podarilo nadobudnúť.

Obyvatelia Tvrdošína rúbali pralesy v okolí, vozili soľ z Wieliczky a po Orave sa plavili k Váhu a ďalej. Neskôr obchodovali aj s plátom a súknom. Koncom 14. storočia tu žilo okolo 400 - 500 obyvateľov. Dochované dokumenty potvrdzujú, že v 16. storočí sa Poľskou, Soľnou, Jantárovou cestou, ako bola nazývaná, prevážali z Poľska soľ, olovo, súkno, olovo, chmeľ, nože, čiapky, plátno, kožušiny, šaty, hune a iné. Vyvážala sa meď. Postupné upadanie colnej stanice v 16. storočí spôsobili Turci. Tvrdošín sa pomaly dostal do určitej závislosti od zemepánov Oravy, hlavne Juraja Thurzu a jeho dedičov.

Tvrdošínsky erb pochádza akiste z týchto čias, keď bol Tvrdošín povýšený na mesto. Podkladom erbu je trojvršie, ktoré prešlo do mnohých slovenských miest a do uhorského erbu a označuje vrchovatú karpatskú krajinu. Hornouhorský erb a početné slovenské mestá majú na trojvrší dvojité kríž, dedičstvo Cyrilometodejskej doby. V Tvrdošínskom erbe na trojvršie postavili líšku, čo v heraldickej reči znamená, že v jeho chotári boli výborné poľovnícke revíry na kožušinovú zver.

obr. 7 Erb mesta

Založením Trstenej (r.1370) vzniklo „Spoločenstvo troch oravských mestečiek“, Veličná, Tvrdošín, Trstená, ktoré si spoločne hájili svoje práva, ale často aj proti sebe bojovali.

Súčasný priemyselný rozvoj a nové podmienky spoločenského života značne priblížili k sebe tri hornooravské lokality Tvrdošín, Trstenú a Nižnú, nakoľko tvoria istú urbanistickú aglomeráciu, ktorú môžeme nazvať Oravským trojmestím – Oravská Tripolis.

Za protestantskej éry, koncom 16. storočia bol postavený drevený kostol na námestí. Zdá sa, že to bolo na mieste pôvodného kostola, pretože drevený kostol na cintoríne bol, ako v iných mestách (*medailoniky z dejín Tvrdošína, 1985 – 1992*).

Medzi najťažšie obdobia v histórii mesta patrilo 17. storočie. Plienenie Oravy vojakmi Štefana Bočkaja, prechod Litovských vojsk Jána Sobieského, požiare, dane, bieda, protihabsburské povstanie r. 1703 na čele s Františkom Rákoczim, všetky tieto udalosti prinášali Orave i mestu utrpenie, z ktorého sa v ďalších rokoch mestečko len pomaly spamätávalo.

Od roku 1659 sa súčasťou mesta stala osada Bystrá (dnešné Oravice), o ktoré muselo mesto niekoľkokrát vo svojej histórii zvädzať neľahký boj.

Od roku 1777 bol Tvrdošín sídlom okresu (Oravská stolica mala štyri okresy) s výmerou 386 km². Mesto bolo zapojené aj do diania, ktoré organizovali Štúrovci v r. 1848, 1849. Hurbanovi sa s vojakmi podarilo dôjsť až do Tvrdošína.

Obyvatelia sa zaoberali sa poľnohospodárstvom, žili tu obuvníci, kováči, čižmári, v 18. a 19. storočí sa podstatná časť obyvateľstva Tvrdošína živila roľníctvom, dobytkárstvom, výnosmi z pily, jarmokov, trhov mlynov, z obchodu s chmeľom, z pekárstva, pivovarníctva, remesiel, plátenníctva, z práce s drevom, spomína sa mlyn, píla, garbiareň, telegrafná stanica. V roku 1869 žilo v Tvrdošíne 4 293 obyvateľov, čo bol vrchol, ktorý mesto dosiahlo. Prekonaný bol až v polovici 20. storočia.

Mesto v tomto období (na prelome 18. a 19. storočia) bolo dôležitým centrom v obchode s dobytkom. Trhy na jatočný a ťažný dobytok navštevovali obchodníci z Haliče a južných krajov Slovenska.

Koncom 19. storočia fungovala farbiareň plátna, no najdôležitejším odvetvím hospodárskeho podnikania bola drevárska výroba. Okolo 10 tisíc m³ dreva z Oravíc sa vozilo do Tvrdošína na breh Oravy a splavovalo sa plťami. Vytvorilo sa tak množstvo pracovných príležitostí pre furmanov, drevárov a pltníkov nielen z Tvrdošína, ale aj okolitých obcí, najmä z Nižnej. Osobitný význam mal od nepamäti píla, ktorá bola spojená s tzv. dolným mlynom. Bola tu dubáreň, šindliareň, fabrika „švibalok“ – zápalkáreň., pekáreň, vyhňa, pracovali kamenné bane, tehelňa, stolárska dielňa s vlastným parným strojom a pilou, gombičková dielňa, ktorá vyrábala gombíky z dreva, ktoré boli žiadaným tovarom na svetových trhoch. Jej rozkvet zabrzdila 1. svetová vojna. Po jej skončení sa rozvíjala len píla. V roku 1872 tu bol zriadený telegrafný úrad a „sporiteľňa už pred rokom 1881.“ Hasičská strážnica píše svoju históriu od roku 1881. Po roku 1868 „nastala školopovinnosť detí, v roku 1872 bol zriadený dievčenský výchovný ústav. Po vytvorení ČSR sa všetky školy vrátane židovskej zlúčili do štvortriednej, neskôr do päťtriednej ľudovej školy a súčasne bola zriadená štátna meštianska škola(Čelková, 2008).

obr. 8 pohľad na mesto (v 20tych rokoch minulého storočia.)

Význam mesta sa zvýšil po výstavbe železničnej trate hore Oravou. Po vzniku prvej ČSR sa rozvíjala píla a bola tu nainštalovaná jedna z prvých najmodernejších mestských elektrární na Orave, elektrina v Tvrdošíne bola zavedená od roku 1918 .

V povojnových rokoch bola hlavná pozornosť venovaná obnove a rekonštrukcii mostov, ciest, železničnej trate, domov. Tvrdošín mal okolo 1650 obyvateľov, Medvedzie 280 a Krásna Hôrka okolo 500 obyvateľov. V roku 1967 sa Medvedzie stalo mestskou časťou Tvrdošína a v roku 1974 aj Krásna Hôrka. Počet obyvateľov do r. 1976 narástol na 6 435. Ďalšie obdobie bolo poznačené veľkým úsilím vedenia mesta o rozvoj vo všetkých oblastiach života: školstvo, zdravotníctvo, kultúra, osвета, šport, individuálna výstavba i výstavba sídliska Medvedzie i nových ulíc, sociálna starostlivosť, rozvoj priemyslu, poľnohospodárstvo, životné prostredie a ďalšie (Čelková, 2008).

Roku 1626 bol drevený kostol v strede mestečka poškodený a preto postavili murovanú vežu s murovaným kostolom, ako to naznačuje nápis pri vchode pod vežou. Kostol bol trojlodový a kratší ako je teraz. Ostali z neho dva hrubé stĺpy, na ktorých spočíva chór.

3.2 Charakteristika pracovných postupov

3.2.1 Vymedzenie predmetu skúmania

Predmetom skúmania sú drobné sakrálné objekty vo všeobecnosti. Zaoberáme sa okolnosťami a dôvodmi ich vzniku, ich vývojom, funkciami a premenami, vzťahom ku krajine a vzťahom k vegetačným úpravám v ich okolí. Následne návrhu a vytvorenie adekvátneho priestoru.

3.2.2 Teoretická príprava – zhromažďovanie podkladov

- Literárne pramene (knižné publikácie, príspevky v časopisoch, novinách, odborné práce, nepublikované materiály),
- Získanie informácií, fotografií a internetových stránok ohľadom sakrálnych objektoch,

3.2.3 Analýza získaných poznatkov

- Na základe získaných informácií sme vyhotovili poznatky o historických súvislostiach, funkciách, význame a celkového postavenia s vegetačnou úpravou v krajine.

Inventarizácia zelene

Na vyhodnotenie stavu drevín v okolí stavby v Tvrdošíne musíme vytvoriť inventarizáciu drevín (príloha A), ktorá je dôležitá aj ako podklad pre ďalšie práce. Je základom pre vypracovanie plánu ošetrovania a starostlivosti o dreviny a plôch zelene. Pre inventarizáciu zelene môžeme použiť viacero metód, ale postupovali sme podľa metodiky Machovca (1987), ktorý sleduje tieto znaky:

- obvod kmeňa v cm vo výške 1,3 m nad zemou (prsna výška),
- výšku dreviny v m,
- priemer koruny v m,
- sadovnícku hodnotu index 5 - 1

Výsledkom našej inventarizácie zelene bude mapa, v ktorej bude presne zaznamenaná vegetácia a inventarizačná tabuľka, ktorá bude obsahovať tieto údaje:

- poradové číslo,
- latinský názov dreviny,
- obvod kmeňa v cm,
- výšku dreviny v m,
- šírka koruny v m,
- vekovú kategóriu (1 - 0 - 10 rokov, 2-10 - 20 rokov 3 – 20-30 rokov),
- zdravotný stav (podľa vzhľadu, chorôb) (*Juhásová, 1990*),
- sadovnícku hodnotu (podľa kapitoly 3.2.3),
- spoločenskú hodnotu (podľa kapitoly 3.2.3),
- poznámku (týkajúca sa fyziologických znakov drevín, chorôb, u krov počet kusov a plocha v rámci sledovanej skupiny).

Sadovnícka hodnota (*Machovec, 1987*)

Hodnotí celkový vzhľad, u mladších drevín schopnosť ďalšieho vývoja a uplatnenia, vhodnosť dreviny pre dané stanovište resp. zámer atď. Vyjadruje sa 5 bodovou stupnicou:

5 bodov – najhodnotnejšie dreviny – dreviny absolútne zdravé a nepoškodené, tvarom a celkovým habitusom koruny zodpovedajúce druhu, bez pozorovateľných poškodení,

veľkostne už úplne rozvinuté, avšak ešte v plnom raste a vývoji. Do tejto kategórie patria dreviny, u ktorých je vzhľadom k predpokladanej dĺžke dosiahnuteľného veku perspektíva, že môžu svoju sadovnícko-krajinársku funkciu plniť ešte niekoľko desaťročí. Tieto dreviny zostávajú zachované vo všetkých prípadoch.

4 body – veľmi hodnotné dreviny – sú dreviny zdravé, typického tvaru, ktorý zodpovedá príslušnému druhu alebo kultivaru. V celkovom habituse môžu byť len nepatrne narušené alebo poškodené. Veľkostne sú rozvinuté aspoň do polovice rozmeru dospelej dreviny na danom stanovišti. Dreviny musia mať predpoklad rozvoja pre ďalšie desaťročia pri udržaní dosiahnutej kvality

3 body – dreviny priemernej hodnoty – sú dreviny zdravé, resp. iba mierne preschnuté, bez chorôb a škodcov, ktoré by sa mohli rozširovať. Dreviny tejto kategórie sa môžu tvarovo líšiť i veľmi podstatne od typického vzhľadu druhu alebo kultivaru. Patria sem napr. dreviny vysoko vetvené, u ktorých je predpoklad obrastania, prípadne také, majú svoju estetickú a funkčnú hodnotu i pri silnom vyvetvení, dreviny s jednostrannou, avšak stabilnou korunou a pod. Patria sem aj dreviny tvarovo a vzhľadovo typické avšak doposiaľ menšieho vzhľadu, ktorý nedosahuje poloviny normálnych rozmerov daného druhu na danom stanovišti. Tiež u tejto kategórie musí byť predpoklad dlhodobého rozvoja. Pri navrhovaní sadovníckych úprav sa počíta s tým, že sa dreviny buď ponechajú alebo tá, kde to zámer projektanta vyžaduje, sa odstraňuje.

2 body – dreviny podpriemernej hodnoty – sú dreviny silno poškodené, veľmi vysoko odkonárené, bez predpokladu obrastania po presvetľovacích prebierkach, dreviny staré a málo vitálne, výrazne presychajúce, s výskytom chorôb a škodcov. Predpoklady ich ďalšieho vývoja sú obmedzené po zdravotnej i vzhľadovej stránke. Pri navrhovaní sadovníckej úpravy sa počíta s ich postupným odstraňovaním. Výnimku tvoria dreviny mimoriadnej dendrologickej hodnoty, chránené stromy resp. malebne pôsobiace torza starých stromov, ponechané na dožitie. Nesmú to však byť dreviny ohrozujúce bezpečnosť ľudí, porastov alebo iných objektov.

1 bod – dreviny nevyhovujúce – sú to dreviny veľmi silno poškodené, odumierajúce a odumreté, ohrozujúce bezpečnosť alebo napadnuté chorobami a škodcami, pričom hrozí nebezpečenstvo ich ďalšieho šírenia. Sú to dreviny, ktoré svojou existenciou výrazne poškodzujú kvalitu cennejších exemplárov (napr. dreviny vrastajúce do korún kvalitných stromov) a dreviny inak bezprostredne ohrozujúce daný priestor a jeho estetické kvality. Do tejto kategórie sú zaradené dreviny bez akýchkoľvek predpokladov ďalšieho vývoja. Pri zásahoch do sadovníckych úprav je nevyhnutné tieto dreviny odstrániť.

Farebné rozlíšenie sadovníckej hodnoty je nasledovné:

Tab. č.2:
Farebné značenie vegetácie (zdroj Ing. Lančarič, 2009)

Sadovnícka hodnota	Farebné označenie
5	
4	
3	
2	
1	

Zdravotný stav (Juhásová, 1990)

Hodnotí zdravotný stav drevín a ich poškodenie škodcami. Vyjadruje sa 5 bodovou stupnicou ako sadovnícka hodnota:

- **5 bodov** - úplne zdravá drevina bez chorôb, škodcov a príznakov poškodenia.
- **4 body** - ojedinelý výskyt škodcov a chorôb, čiastočné presychanie dreviny do 1/3 objemu koruny.
- **3 body** - vplyvom chorôb a škodcov preschnutie, alebo odumreté časti koruny, na kmeni stredne veľké dutiny spôsobené drevokaznými hubami, alebo mechanicky poškodením.
- **2 body** - choroby, škodce, alebo abiotické činitele vyvolali usychanie konárov v objeme 2/3, poškodené hlavné konáre, na kmeni výskyt rozmerných dutín, *znížená* stabilita v dôsledku rozkladu a rozpadu dreva drevokaznými hubami.
- **1 bod** - úplne suchá, alebo vysychajúca drevina v rozsahu nad 2/3 objemu koruny, rozsiahle dutiny a hniloby kmeňa spôsobené hnilobami, stabilita výrazne narušená (Feriancová, 2004) .

Spoločenská hodnota

Podľa vyhlášky č.24/2003 Z.z., ktorou sa vykonáva zákon MŽP č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny sa určuje spoločenská hodnota, ktorá sa vyjadruje v eurách. A to na základe zisteného obvodu kmeňa u stromov, plošného priemetu v m² u kríkov a krovitých porastov a obvodu kmienka a jeho dĺžky u lián pre skupiny I. – III.

- I. skupina polo vždyzelené a vždyzelené listnaté dreviny
- II. skupina ihličnaté dreviny
- III. skupina listnaté opadavé dreviny

Spoločenská hodnota drevín sa uplatňuje pri posudzovaní závažnosti konania spočívajúceho v nepovolenom nakladaní s drevinami a pri vyčíslení takto vzniknutej ujmy, pri vypracúvaní znaleckých posudkov a pri rozhodovaní o náhradnej výsadbe a určovaní výšky finančnej náhrady za vyrúbané dreviny podľa § 48.

Spoločenská hodnota drevín sa následne upravuje prirážkovým indexom podľa tabuľky č. 3.

Tab. č. 3.
(Zbierka zákonov, 2002)

Index	Charakteristika drevín
0,4	- ak je drevina poškodená alebo iným spôsobom znížená jej fyzická hodnota v rozpätí nad 60% (ťažké poškodenie)
0,7	- ak je jednoznačne preukázaný nepriaznivý vplyv dreviny na statiku objektov a budov alebo drevín a ohrozuje prevádzkyschopnosť inžinierskych sietí, zatieňuje nad hodnoty povolené normami a spôsobuje nadmernú vlhkosť objektov
0,8	- ak ide o drevinu z náletu alebo výmladkov, pokiaľ jej výskyt nie je v súlade s využívaním konkrétnej plochy územia - ak je drevina poškodená alebo iným spôsobom znížená jej fyziologická hodnota v rozpätí 11-25% (slabé poškodenie)
0,9	- ak ide o krátkoveké dreviny
1,1	- ak ide o dlhoveké dreviny
1,2	- ak vek stromu je vyšší ako 100 rokov - ak ide o dreviny v okolí priemyselných, poľnohospodárskych a iných hospodárskych objektov - ak rastú v špecifických objektoch ako sú areály škôl, zdravotnícke zariadenia, vyhradené areály cintorínov, religiózne objekty a pietne miesta
1,3	- ak ide o dreviny v brehových porastoch, vo vetrolamoch, v opustených ťažobných

	priestoroch vrátane háld, výsypiek a háld, výsypiek a odvalov a o dreviny pramenísk a rašelinísk
1,4	- ak ide o dreviny v parkoch, verejných sadoch a záhradách, v stromoradiach alebo ak sú súčasťou historických jadier miest a centrálnych mestských zón
1,5	- ak rastú v botanických a zoologických záhradách, arborétach, historických parkov okrem prípadov uvedených pod písmenom h), v priestoroch kúpeľov a liečebných zariadení, pokiaľ nie sú vyhlásené za chránené územia - ak predstavujú taxóny a taxonoidy (druhy a ich premenlivé formy) guľovitého, previsnutého a vertikálneho tvaru a taxóny s odlišnosťou v tvare a farbe listov a farbe kvetov, alebo vzácne z hľadiska introdukcie, pomaly rastúce a zakrpatené, alebo taxonomicky a geograficky vzácne - ak rastú v chránenej krajinskej oblasti a v ochrannom pásme s druhým stupňom ochrany
2,0	- ak rastú v národnom parku a v ochrannom pásme s tretím stupňom ochrany
2,5	- ak rastú v chránenom areáli, prírodnej rezervácii, prírodnej pamiatke a ochrannom pásme so štvrtým stupňom ochrany
3,0	- ak sú vyhlásené za chránený strom - ak rastú národnej prírodnej rezervácii a v národnej prírodnej pamiatke

3.2.4 Vymedzenie záujmového územia

- Na zhodnotenie drobných sakrálnych stavieb bola vybraté územie mesta Tvrdošín, ktoré sa pýši významnou sakrálnou stavbou svetoznámeho charakteru. A taktiež na základe druhovej rozmanitosti stavieb s nielen náboženskou ale aj estetickou, umeleckou a historickou funkciou,
- Vykonanie analýzy priestorov s výskytom drobných sakrálnych stavieb a zhodnotenie ich stavu,
- Po analýze priestorov so sakrálnymi objektmi vykonáme analýzu a zároveň zhodnotíme zeleň nachádzajúca sa v blízkosti,
- Na základe hodnotenia zelene vytvoríme inventarizáciu súčasného stavu zelene a sprehľadníme ju v inventarizačnej tabuľke a inventarizačnej mape v príslušnej mierke,
- Vyhotovenie fotodokumentácie,
- Na základe získaných materiálov spracujeme do grafickej podoby na PC (MS Word, MS PowerPoint, Auto CAD, Adobe Photoshop, Corel draw).

3.2.5 Spôsob získavania údajov

- odborná literatúra získaná zo školskej knižnice SPU v Nitre, z Matice Slovenskej,
- mapové podklady získané na internete a na katastrálnom úrade,
- údaje získané z terénneho prieskumu,
- informácie poskytnuté Mestským úradom na Medvedzí,

3.2.6 Použité metódy vyhotovenia a interpretácie výsledkov

- Grafické spracovanie máp v programe AutoCAD, následné upravenie v Grafických programoch PhotoShop a Corel Draw.

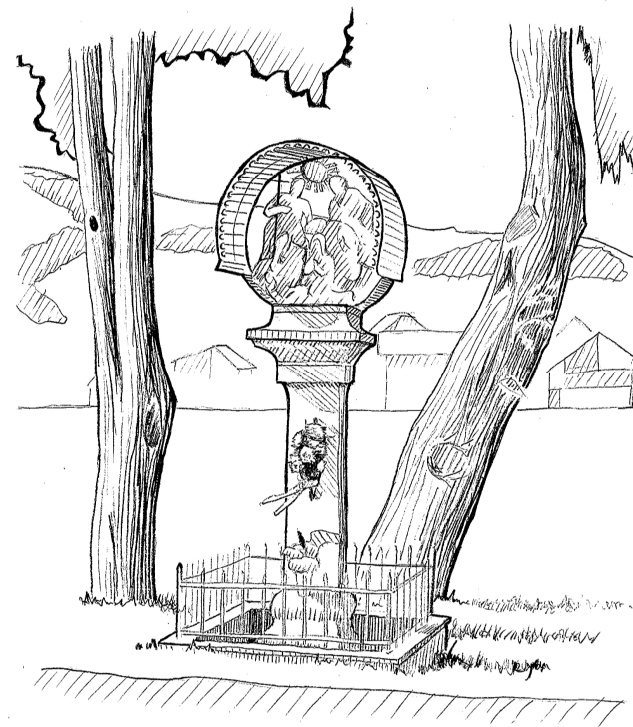
4. Výsledky práce

4.1 Drobné sakrálné objekty v Tvrdošíne

V zozname pamiatkového fondu Pamiatkového úradu Slovenskej republiky sú na zozname národných kultúrnych pamiatok evidované tri objekty – Stĺp svätej trojice, zvonica v Krásnej Hôrke a Kostol svätej trojice. Drevený kostolík je zase zapísaný do Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Našou úlohou bolo z pohľadu architektonicko-sadovnickeho zachytiť súčasný stav, historické súvislosti a prípadné riešenie pre zachovanie objektov.

4.1.1 Stĺp svätej trojice

Na dolnom konci mestskej časti Krásna Hôrka stojí prícestný, kamenný stĺp. Na nízkom kvádri, ktorý tvorí podstavec je štvorhranný pilier, ktorý má v hornej časti dve sarafínske hlavičky a hrubú rímsovú hlavicu, na nej je kamenné súsošie svätej Trojice, nad ktorým je oválna, plechová strieška. Stĺp je datovaný rokom 1839 (*archív, noviny Tvrdošín, 1988*). Dnes patrí v zmysle pamiatkového zákona medzi národné kultúrne pamiatky. Súsošie je v pomerne dobrom stave, je udržiavaný (viď. obr. 8). Objekt plní dokonale svoje estetické a kultúrne funkcie. Stavba je pod tieňom vŕby a lípy symbolizujúcej slovanstvo. Jeho kultúrnu hodnotu si občania patrične oceňujú, vidíme to aj na udržiavanom okolí. Svätá trojica zároveň plní aj uvítaciu funkciu do mesta. Pozitívum a zároveň negatívum tvorí frekvencia premávky. Takže nájsť si chvíľu sám pre seba je pri tomto objekte ťažšie

Obr. 8 Stĺp svätej trojice (*Jurinec, apríl 2011*)

4.1.2 Prícestná kaplnka a zvonica

V mestskej časti Krásna Hôrka na zákrute v ulici stojí baroková kaplnka z roku 1778 so šesťhrannou murovanou vežou s ihlanovitou strechou. Ide o relatívne novú multifunkčnú sakrálnu stavbu, ktorá vlastne tvorí aj dominantu tejto časti obce. Na robustnej fasáde kaplnky je soška svätého Floriána a svätého Jána Nepomuckého. Kaplnka má vstup priamo z cesty, vstup do zvonice je v zadnej časti zvýšeného rastného terénu. V nike nad vchodom do kaplnky je kamenná plastika z 19. storočia. V kaplnke je jedna kamenná a jedna drevená plastika z 18. a 19. storočia,

Obr. 9 Zvonica (*Jurinec, apríl 2011*)

ktoré sú evidovanými hnutelnými pamiatkami v Štátnom zozname (*archívne noviny Tvrdošín, 1988*).

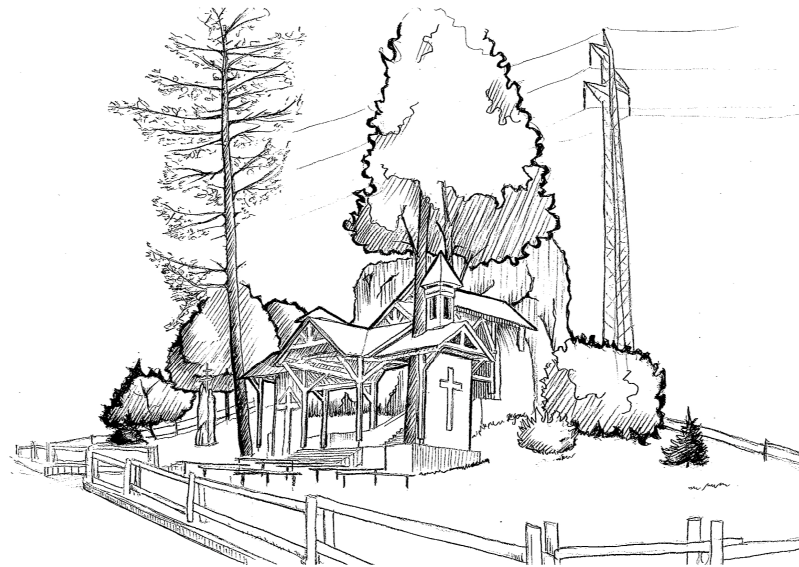
Kaplnka a zvonica v časti Krásna Hôrka na Kukorelliho ulici patrí medzi národné kultúrne pamiatky. V okolí zvonice je vegetácia súkromných záhrad a jeden mladý smrek, tvoriaci akúsi kulisu. Pozitívnym prvkom vzhľadom na jeho funkčnosť je umiestnenie, preto dodnes funguje ako zvonica.

4.1.3 Kaplnka na skalke

Na malebnom kopci v krásnom okolí prírody a výhľade na mesto sa nachádza pútnické miesto a kaplnka zvané Skalka.

V Mariánsky sviatok Sedembolestnej Panny Márie, piatok 15. septembra 2000 sa do histórie Medvedzia dostala vysvätením. Kaplnka so sochou Panny Márie a svätej Bernadety, svätého

kríža sa nachádza na vyvýšenom kopci nad celým Tvrdošínom (výkres č. 6). Skalka v Medvedzí sa do povedomia veriacich, mariánskych pútnikov, ale aj verejnosti dostala už pred postavením kostolíka v Medvedzí v roku 1923.

Obr. 10 Skalka, (Jurinec, apríl 2011)

Tu na toto posvätné miesto sa chodili k Panne Márii, ktorá bola umiestnená vo vytesanom otvore v skalke, modliť veriaci. Otvor do skalky dal vytesať richtár Juraj Medvecký Ollo za svojho 40 ročného pôsobenia v tejto funkcii po 1879. Aj po spomínanom postavení kostolíka, zasväteného svätej Anne sa tu pri príležitosti odpustovej slávnosti na jej sviatok organizovali púte veriacich spojené s modlitbou. O toto posvätné miesto sa miestni obyvatelia Medvedzia vzorne starali. Po uvoľnení mravov v našej spoločnosti sa aj toto posvätné miesto stalo terčom vandalov ktorí naposledy siahli aj na sochu Panny Márie a poškodili ju.

Iniciatívy sa chopil Komposesorát v Medvedzí a za účinnej pomoci a spolupráce s MsÚ sa rozhodli na základe projektovej dokumentácie vybudovať na Skalke kaplnku zo skál, ktorá by architektonicky ladila so skalným útvarom (Medvecký, 2000).

Dodnes bola skalka rekonštruovaná a zmodernizovaná vkusným dreveným prístreškom a kamenným múrikom s otvorom v tvare kríža (viď. obr.11, obr.25). Socha Panny Márie a socha svätej Bernadety sú momentálne ohradené mrežou, s dôvodu ochrany pred vandalmi. Skalka plní svoje funkcie modlitby v prírode a je v dobe, kedy je o toto miesto veľký záujem. Intímne pre nájdenie pokoja dotvárajú prevažne listnaté stromy akými sú hrab a samozrejme lipa. Z ihličnatých drevín tu má zastúpenie smrekovec opadavý. Jediným negatívnym prvkom ktorý mení pohľad na krajinu je elektrické vedenie prechádzajúce ponad skalný útvar.

4.1.4 Kamenný kríž pri dome smútku

Kríž sa nachádza v blízkosti cintorína v mestskej časti Krásna Hôrka. Je situovaný vedľa vstupu do cintorína, hneď pod domom smútku, ktorý bol postavený na začiatku tohto storočia. Kríž je položený na plošine spevnenou kameňmi, keďže jeho umiestnenie je na miernom svahu. Vznikol na začiatku 21. storočia, pravdepodobne prenesením zo spomínaného cintorína. Podstavec je štvorhranný kamenný v spodnej časti s plastikou Panny Márie, kríž vyzerá byť rekonštruovaný. Okolie kríža je tvorený pochmúrnymi ihličnanmi a tak tvorí adekvátne privítanie do cintorína. Je obohatený o kvetinovú výzdobu.

Obr. 11 kamenný kríž (Jurinec, máj 2009)

4.1.5 Kamenné kríže na súkromnom pozemku

Obr. 12 kríž (Jurinec, máj 2009)

Obr. 13 kríž (Jurinec, máj 2009)

Kamenný kríž v mestskej časti Krásna Hôrka, v blízkosti zvonice je dneska v pomerne schátralom stave, vzhľadom pripomína už spomínaný kríž pred cintorínom, kde na štvorhrannom stĺpiku je plastika Panny Márie (viď. obr. 12). Na vzhľade mu nepridáva ani

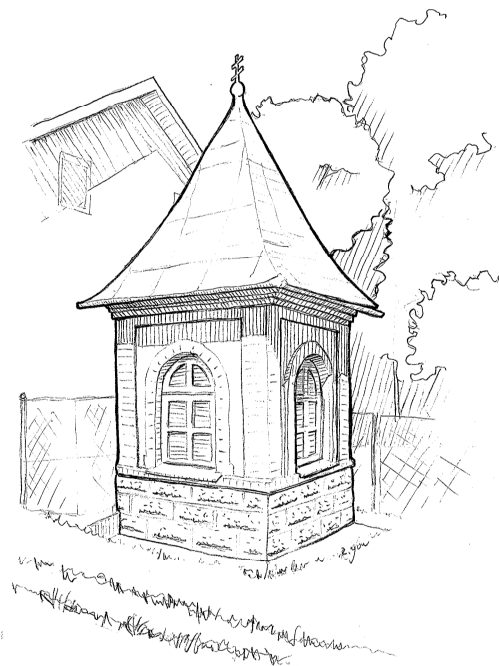
okolie v ktorom sa nachádza, drôtený plot a rozhádzané korodujúce stroje po záhradke. Predpokladaný vznik kríža začiatkom 20. storočia. Funkcia kvetinovej úpravy, ktorá pripomína skôr záhradku je neopodstatnená. Estetická hodnota kríža je veľmi nízka, preto zostáva nepovšimnutý.

Na rozdiel druhý kamenný kríž na súkromnom pozemku v Krásnej Hôrke vyzerá byť udržiavanejší (vid'. obr.13). Jeho umiestnenie neďaleko kina ho stavia do pozície, kedy si ho človek musí všimnúť. Nad ním je ohnutá plechová strieška.

Ak chceme riešiť tieto objekty je nevyhnutné brať do úvahy, či sa jedná naozaj o súkromné kríže, alebo o objekty síce patriace k rodinnému domu, ale prepojené s verejným priestranstvom. Podľa tohto je vhodné navrhnúť aj okolie objektu. Skutočnosť, že mnohé kríže, kaplnky a sochy sa zrazu ocitli v rodinných záhradách je príkladom negatívnej zmeny prostredia.

Funkcia týchto stavieb je čisto doplnková a hovorí o odlišných pôvodných vzťahoch v meste. Ich samotné postavenie by bolo vhodnejšie mimo súkromných pozemkov, alebo prenesenie do extravilánu sídla.

4.1.6 Kaplnka Panny Márie

Obr. 14 kaplnka (Jurinec, apríl 2011)

Kaplnka sa nachádza v intraviláne mesta časť Staré Medvedzie oproti kostolíku ktorý bol postavený 1923, hneď vedľa detského ihriska a vedľa pohostinstva. Z druhej strany susedí s rodinným domom a okolo neho prechádza chodník smerujúci k mostu. Veľmi pekná, nedávno obnovená kaplnka je situovaná veľmi blízko cesty, ktorá bráni jej zvýšenej a bezpečnej návštevnosti. Je štvorhranného pôdorysu s murovanými stenami a ihlanovitou plechovou strechou (vid'. obr.14). Na vrcholci sa nachádza patriarchálny kríž. Za sklenenými oblúkovitými oknami je uložená soška Panny Márie spolu s kvetinami a sviečkami.

O zovňajšok sa občania príkladne starajú, kaplnka bola nedávno rekonštruovaná, preto jej pozitívna zmena priniesla väčší záujem a estetický vzhľad. Vegetačná úprava v jeho blízkosti by skôr bránila k prístupu ku kaplnke. Napriek tomu, že sa nachádza v tesnej blízkosti obydli, plní svoje úlohy ochrankyne. jedným z jej výhod je aj jednoduchý prístup.

4.1.7 Kamenný prícestný kríž

Obr. 15 prícestný kríž (Jurinec, apríl 2011)

Kríž je situovaný na Starom Medvedzí popri komunikácii oproti stredoškolskej kotolni, zo zadu je ohradený drôteným plotom, ktorý ho oddeľuje od skládky na spracovávanie dreva (výkres č.7). Skromný kamenný kríž so štvorhranným stĺpikom a dneska už drevenou strieškou je obklopený dvoma lipami, symbolizujúce slovanstvo a lásku.

Nachádza sa na dosť frekventovanom stanovišti, keďže je na komunikácii smerujúcej na hlavný ťah. Aj kvôli tomu je jeho potenciál dostatočne nevyužitý.

Riešené záujmové územie (výkres č.7) je nepostačujúco vyhovujúce, čo sa týka krajinárskeho využitia a zmyslu tohto kríža. Negatívnym prvkom je elektrické vedenie, ktoré jeho úpravu dosť ovplyvňuje. Pre jeho chabú kvetinovú výzdobu a nevhodne upraveného prostredia je kríž menej zaujímavý a tak ostáva nepovšimnutý.

4.1.8 Božie muky

Baroková kaplnka Sedembolestnej, ktorá sa nachádza na križovatke smerujúca jedným smerom na púlu druhým smerom na Trstenú sa nachádza na Vojtašákovej ulici vedľa zákonom chránenej lipy. Jej vznik sa datuje na 12 augusta 1749. Kaplnka je štvorcového pôdorysu s murovanými stĺpikmi s cibulovým vrcholcom a zvoncovou strechou. Okolie kaplnky je dosť

obmedzené dopravou a súkromnými pozemkami. V nedávnej minulosti došlo k automobilovej zrážke v tesnej blízkosti, kde vodič nabral obrubník. Našťastie kaplnka stojí naďalej a poškodenú kaplnku a sochu mesto Tvrdosín zreštaurovalo a obnovilo v roku 2009. V jeho blízkosti je zákonom chránená *Tilia cordata* Mill..

Obr. 16 kaplnka (Jurinec, 2011)

4.1.9 Drevený gotický kostolík

Jedným zo stavieb ktorými sa pýši mesto je Drevený kostolík (obr.18) umiestnený na menšom vršku okolo ktorého je situovaný aj cintorín (výkres č. 5 objekt č. D). Drevený kostolík všetkých svätých v cintoríne, zapísaný do Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Je najstaršia stavebná historická, pamiatka z polovice 15. storočia. Významným dňom v histórii tvrdošínskeho dreveného

František Pátek. Drevený kostol s kostnicou na cintoríne v Tvrdosíne od sz.

Obr. 17 drevený kostolík (perokresba Pátek, 1936)

kostolíka bol 23. apríl 1995, kedy mesto prevzalo od organizácie EURÓPA NQSTRA so sídlom v holandskom Haagu, diplom za r.1994, " za zachovanie a vynikajúce zreštaurovanie tejto významnej pamiatky drevenej architektúry a jej vnútorné vybavenie tradičnou ručnou prácou". V tento deň bola odhalená aj BRONZOVÁ PLAKETA na južnom vchode do

kostolíka, ktorá bude pripomínať nasledujúcim generáciám povinnosť aj naďalej sa starať o zachovanie tejto významnej slovenskej, ale teraz už aj európskej kultúrnej pamiatky. V rokoch 1986 - 1993 prebehli rozsiahle opravy a rekonštrukcia niektorých častí stavby, sústredenie po desaťročia reštaurovaných častí mobiliáru a opätovné poskladanie celej vnútornej výzdoby, úprava terénu v najbližšom i vzdialenejšom okolí, opravy s výmenou krytiny a zakonzervovaním zvonice, bášť a oplatenia cintorína i štýlové architektonické zladenie v období poslednej rekonštrukcie postaveného Domu smútku. Výsledkom je historicky cenný, ale súčasne aj esteticky pôsobivý urbanistický celok (Čelková,2008).

To, čo máte možnosť vidieť dnes, je zreštaurovaná renesančná úprava kostolíka z polovice 17. storočia, presnejšie z rokov 1650 a 1653-1654, čo je vyznačené na tráme víťazného oblúka zo strany svätyne. Drevený, kostolík s neskorogotickými stavebnými prvkami zaraďujú odborníci do II. polovice 15. storočia, hoci prvá písomná zmienka o existencii fary a teda aj farnosti v Tvrdosíne je z roku 1395. Na západ otočený, pôvodne jediný lomený portál zodpovedá stavebnej praxi prelomu 14. a 15. storočia. Tento kostolík bol farským kostolom ešte v polovici 17. storočia (Marhefka, 2008).

Za zmienku stojí aj kostnica v blízkosti kostolíka. Charakter tajomna a smútku dotvára vegetácia, tvorená prevažne tujami, smrekmi, borievkami a samozrejme lipami. Pozitívom je aj celková scenéria a kultúrna hodnota.

4.1.10 Ďalšie sakrálne stavby

Kaplnka v Tvrdosínskej rovni a jej nové umiestnenie nám ukazuje na to, ako vplyvom priemyselného rozmachu ľudí sa musela stavba utiahnuť do pozadia. Zmena bola pri prestavbe tzv. poľskej zákruty v extraviláne mesta. Kaplnka je udržiavaná a navštevovaná, čo nám dosvedčuje aj celkový vzhľad. Má sklonenú strechu a kríž uprostred. V jej blízkosti sú smreky, ktoré tvoria ako keby bránu k oltáru.

Prícestná kaplnka so skulptúrou Panny Márie a Ježiša Krista sa nachádza na hlavnom ťahu smerujúcim na obec Štefanov (výkres č. 5 objekt č. 10). Jej zadná stena hraničí so súkromným pozemkom. Má podobný charakter ako kaplnka na Tvrdosínskej rovni, to znamená, že má sklonenú striedku a štvorhranné murované steny na rozdiel od nej má však sklenený otvor (obr.31). O kaplnku je príkladne starané.

Prícestný kamenný kríž je situovaný pri hlavnom ťahu v smere od Námestova do Tvrdošína (výkres č. 5 objekt č. 10), bol pred niekoľkými rokmi autohaváriou zničený. Na svoje náklady ho mesto dalo zreštaurovať, opraviť a zrenovovať kamenárskemu majstrovi do Bieleho Potoka. Kríž bol postavený na pôvodné miesto a tak aj táto vzácna pamiatka ostala zachovaná pre budúce generácie. Podľa nápisu na kamennom podstavci bol kríž na tomto mieste umiestnený 23.mája v roku 1872.

Kaplnka v časti pred mestským družstvom má neznámeho patróna (výkres č. 5 objekt č. 9). Predpokladá sa, že ľudia idúci na pole boli takto duchovne povzbudzovaní. Vzhľadom pripomína malý kostolík. Má menšiu vežičku ihlanovitého tvaru. V tesnej blízkosti je vysadený jaseň, ktorý tvorí tieň tejto stavby a zároveň na ňu upozorňuje. Súčasný stav je v stagnujúcej rovine. Negatívum je priestor, ktorý je okolo takmer celý spevnený.

V mestskej časti Krásna Hôrka sa nachádza *kostol Božského Srdca Ježišovho*. Kostol, stojí pri hlavnej ceste na začiatku Krásnej Hôrky na Železničnej ulici (výkres č. 5 objekt č. A). Bol postavený v roku 1890. V roku 2006 bol k nemu pristavený prístrešok. Vedľa tohto kostolíka stojí mohutná lipa a menšie tuje, ktoré stavbu oddeľujú od komunikácie.

V mestskej časti Staré Medvedzie sa nachádza *kostol sv. Anny*. Nachádza sa hneď vedľa pohostinstva, detského ihriska a už spomínanej kaplnke Panny Márie (viď 4.1.6) Tento kostol si veriaci z Medvedzia postavili v roku 1923 (výkres. č. 5 objekt č. B)

Kostol Najsvätejšej Trojice bol asi na tom mieste kde je aj teraz farský kostol, ale bol drevený. Bol zasvätený všetkým svätým. Toto zasvätenie je stopou po kňazoch eremitoch, ktorí spájali Nitru s Povislím, čiže Krakovom. Pravda tento kostol sa pre stále požiare nezachoval. Isté je, že r.1637 zhorel aj s farou. Kostol Najsvätejšej Trojice bol do dnešnej podoby postavaný 1770. Dnes je to trojlodový kostol s neskorobarokovým monumentálnym oltárom.

V roku 1900 po veľkom požari kostola bola prestavaná aj veža, ktorá predtým bola cibulovitého tvaru (výkres. č. 5 objekt č. C).

Z 2. polovice 18. storočia pochádza výklenok (nika) nad vchodom do sakristie s rodovou plastikou sv. Floriána. Taktiež z konca 18. storočia sú pieskovcové sochy svätého Jána Nepomuckého a Mariánsky stĺp. Sú umiestnené na nádvorí kostola zo severnej strany. Je to kamenárska práca z dielne rodiny Bielopotockých z Oravského Bieleho Potoka. (farnosť, 2009). Umiestenie, hneď vedľa trojičného námestia v centre, ho radí medzi dominanty mesta.

Na území mesta sa nachádzajú taktiež tri cintoríny, každý s vlastným domom smútku.

5. Vegetačná analýza

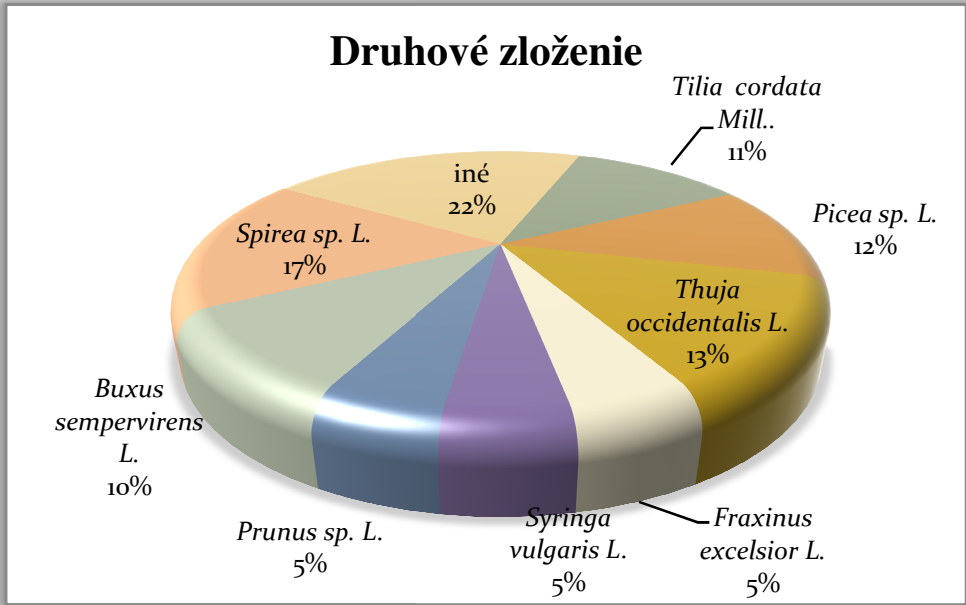
Na úpravu okolia sakrálnych stavieb sa po väčšinou vyberali v intraviláne mesta prevažne krovité dreviny, naopak v rozľahlej krajine zasa vysoké dreviny. V celkovej analýze prevažujú krovité porasty (vid'. graf č. 1). Z druhového zloženia sa hlavne používali *Buxus sempervirens* L., *Syringa vulgaris* L., *Thuja occidentalis* L. a iné. Zo stromovej etáže *Tilia* sp. Mill., *Picea abies* L. menej *Pinus cembra* L., *Larix decidua* Mill., *Salix alba* L. (vid'. graf č. 2).

Graf č. 1

Často sa vysádza pri stavbách už spomínaná *Picea abies* L., či *Picea pungen* Engelm. ako je to v prípade kamenného kríža pri cintoríne (výkres č. 5. Obr. 6), v prípade kaplnky v Tvrdošínskej rovni (výkres č. 5. Obr. 14), alebo v prípade kamenného prícestného kríža pri výpadovke z Tvrdošína (výkres č. 5. Obr. 13). Pre túto oblasť cca 650 m. n .m. to však nie je nič zriedkavé. Našťastie sa výskyt listnatých drevín neobmedzil a používa sa aj slovanský národný strom *Tilia cordata* Mill. s rôznymi inými kombináciami ako *Salix alba* L. v prípade stĺpu svätej trojice (výkres č. 5. Obr. 2), *Larix decidua* Mill. v prípade "Skalky" (výkres č. 5. Obr. 1), alebo inou pod sadbou kríkov v prípade sedembolestnej panny Márie (výkres č. 5. Obr. 11).

Graf č. 2

Poznámka: V použitých grafoch sa hodnotili dreviny v blízkom okruhu stavieb

6. Návrh

6.1 Návrh výsadby

Segment A

Zámer návrhu spočíval v dotvorení už existujúcej drevinovej vegetácie. Cieľom je vyplniť prázdny priestor medzi vzrastlými stromami, prázdny miestom a zvýšiť tak estetickú hodnotu daného priestoru, poprípade odpútať pozornosť od nevzhľadného priestoru. Navrhnutý druh pôdopokryvnej rastliny je rýchlo rastúce a pomerne nenáročné. Znesú chudobné pôdy, ale aj čiastočné zamokrenie, priamy slnečný úpal, ale vhodné aj do polotieňa. Navrhnutá je alej, ktorá vytvorí oživenie daného priestoru a tak navodenie na ten správny smer. Hlavná myšlienka tvorby spočívala v symbolickom dotvorení krížového zastavenia charakterizovaná sadovníckou výsadbou a to *Acer platanoides* 'Cleveland' Mill. v počte kusov 8 a ďalších 6 kusov *Berberis thunbergii* DC. "Atropurpurea", podobne ako na kalvárii v počte zastavení 14. Ako pokračujeme cestou na východ po ľavej strane je výsadba *Potentilla fruticosa* L. var. "Mandshurica", kvitnúca na bielo, symbolizujúci víťazstvom nad smrťou z mŕtvych vstaním. Výber dreviny záležal od vzrastu a domácich podmienok, ktorý už spomínaný *Acer platanoides* DC. "Cleveland" spĺňa. Chýbajúcu zložku dotvára kombinácia pôdopokryvných rastlín *Potentilla fruticosa* L. var. *Mandshurica* a *Cotoneaster dammeri* C. K. Schneid. "Eicholz" ktorý je použitý v mobilných nádobách na parkovisku a taktiež *Prunus laurocerasus* L. tvoriaci oplotenie s parkoviskom. Hlavný live motív krížovej cesty dopĺňa poloha dvoch mobilných kvetináčov s použitým *Cotoneaster dammeri*, ktorá má tiež charakterizovať dva pády s krížom. Jediná zmena presadby v pôvodnej vegetácii sa uskutoční s *Betula pendula* Roth, ktorá rástie v tesnej blízkosti budovy. Výber a kombinácia sa navzájom dopĺňa celoročnou premenlivosťou.

Sadovnícky materiál je kontajnerovaný, alebo obalený v jutových baloch.

Segment B

Územie sa nachádza na exponovanom, vetrom ovplyvňovanom, mieste v blízkosti mesta. Podľa poškodených súčasných drevín ako je *Larix decidua* L. prevládajú západné až južné vetry. Táto časť bude doplnená o *Corylus avellana* "Contorta", *Forsythia x*

intermedia, *Buddleia davidii* L ktoré vytvárajú hustý zapoj a taktiež tvoria pútavú zložku v prostredí. Tieto kríky pôsobia zaujímavo hlavne z jari, či už svojim kvitnutím, alebo pôsobením konárov. Väčší dôraz na hustotu výsadby dbáme práve z tejto strany. Súčasná zeleň bude doplnená o a nahradí sa aktuálna drevina *Picea abies* L. kvôli neskorším problémom, ktoré môže spôsobiť keďže je plytkokoreniaci. Na spestrenie a dotvorenie priestoru sa použijú dreviny ako *Prunus serrulata* "Kanzan", zaujímavá hlavne jarným kvitnutím *Acer platanoides* a *Hibiscus syriacus* "Blue satin". V okolí je navrhnutý výsev lúčnej kvetinovej zmesi vo farebnom zložení *Trifolium pratense*, kvitnúce cyklaménovou farbou hlavne v letných mesiacoch *Colchicum autumnale* kvitnúci na jeseň fialovou farbou, *Leucanthemum vulgare* kvitne na bielo a *Leontodon hispidus* pôsobí žltým efektom. Návrh kvetnatej lúky na strane z kopca sa skladá z miešanky: margarétou bielou *Leucanthemum vulgare*, púpavcom srstnatým, *Leontodon hispidus*, ďatelinou lúčnou *Trifolium pratense*, Jasienka obyčajná *Colchicum autumnale* a *Crocus sativus*. Na tento návrh sa prevažne používali výsadby domáceho charakteru. Výber a kombinácia navzájom dopĺňa celoročnou premenlivosťou daný objekt a tým pádom vytvára lákavý objekt v každom ročnom období. Použitý výsadbový materiál je kontajnerovaný, alebo obalený v jutových baloch.

Segment C

Daná lokalita je dosť silne ovplyvnená komunikáciou a inými sieťami ktoré nám zužujú výber drevín na minimum, resp. iba na také, ktoré znášajú tieto mestské podmienky a sú plytko koreniace. Ideálnym riešením sú výsadby z krovitého resp. pôdopokryvného zloženia, tak aby vkusne dotvorili prostredie nezavadzali priehľadu vychádzajúcim vozidlám ako navrhovaný *Cotoneaster dammeri* C. K. Schneid Výsadbu súčasnej dreviny *Thuja occidentalis* L. by sme nahradili *Prunus laurocerasus* L. ktorý sa dá tvarovať do živého plotu a tak zakryje súkromný pozemok v tesnej blízkosti. Taktiež by tvoril dobrú kombináciu so súčasným nasadeným *Buxus sempervirens* L.. Tieto dva druhy spolu vlastne podporujú celkový barokový vzhľad, ktorý má táto kaplnka. Keďže miesto bolo konfrontované s častými nehodami, prospelo by zníženiu nehodovosti natiahnuté osvetlenie z neďalekého elektrického vedenia. Taktiež nesmieme zabúdať na zákonom chránený strom v tesnej blízkosti objektu, ktorého údržba by mala byť patričná.

Celkové množstvo použitých navrhovaných kusov rastlinného materiálu zobrazuje nasledovná tabuľka.

Tab. č 4
Návrh sortimentu drevín a výsadba drevín

p.č.	Názov	Veľkosť	Spôsob zapestovania	Ks/m ²	Počet
1	<i>Acer platanoides</i> 'Cleveland' Mill.	14/16	bal.		8
2	<i>Berberis thunbergii</i> DC. "Atropurpurea"	K10	bal.	2	6
3	<i>Potentilla fruticosa</i> L. var. "Mandshurica"	K9	kont.	2	22
4	<i>Cotonaster dammeri</i> C. K. Schneid. "Eicholz"	K9	kont.	3	12
5	<i>Prunus laurocerasus</i> L.	K10	kont.		16
6	<i>Corylus avellana</i> "Contorta"	K9	kont.	3	5
7	<i>Forsythia x intermedia</i>	60-80	bal.	3	15
8	<i>Prunus serrulata</i> "Kanzan"	14/16	bal.		1
9	<i>Acer platanoides</i>	12/14	bal.		2
10	<i>Hibiscus syriacus</i> "Blue satin"	K9	kont.	2	3
11	<i>Buddleia davidii</i> L.	K9	kont.	2	6
12	<i>Trifolium pratense</i>		semená	10g/m ²	3kg
13	<i>Colchicum autumnale</i>		cibuľky	4/m ²	3kg
14	<i>Leucanthemum vulgare</i>		semená	8g/m ²	3kg
15	<i>Leontodon hispidus</i>		semená	7g/m ²	3kg

osadený betónovým základom, ktorý ho lícuje. Druhý prvok stavby je mobiliár lavičky a koša v spojení. Kde kôš na oceľových tyčiach nesie dlhšiu časť prístreška. Kostru mobiláru tvorí betón, ktorý pokračuje aj do základov. Sedacia časť je vybíjaná drevenými latami na sedenie. Vybíjaná je aj predná časť a to podľa vzoru. Okolie stavby je doplnené o dlažbu z betónových kvádrov. Podstavu krížu pozmeníme na kruhový betónový valec taktiež vybíjaný drevenými latami.

Pozdĺž *Družstevnej ulice* navrhujeme chodník, použitý materiál je zhodný s použitím chodníkov po meste. Tvorí ho betónová dlažba, piesková výplň a kamenný podklad získaní z neďalekého okolia.

6.2 Návrh stavebných prvkov

Segment A

Účelom stavebného objektu je úprava verejného priestranstva v okolí intravilánu mesta. Jedná sa o prístrešok nad prístenným krížom, oblého tvaru, ktorý je zhotovený z drevených hranolov (ako podpera), drevených latiek a asfaltovej krytiny. Inšpirácia objektu pochádza z existujúcej stavbe kaplnky „na skalke“, kde je použitá podobná technika v prelínaní biotických prvkov s abiotickými. Prístrešok je osadený do prostredia pomocou pätiiek vsadený oceľovými styčníkmi do betónového základu. Nosným prvkom je tiež umiestnenie prístreška do koša. Betónový múr tvorí zadnú časť a kulisu a je v tvare polkruhu s vyrezaným anjelom. Múr je

7. Diskusia

Podľa autorov, ktorí tvrdia, že zeleň má dotvárať charakter prostredia môžeme na príklade mesta Tvrdošín vidieť čiastočne zvládnutú problematiku. Výnimkou dobre zvládnutej kompozície sú stavby umiestnené v centre mesta, ktoré sú obmedzené rôznymi vplyvmi okolia, či už výstavbou iných objektov, infraštruktúrou, alebo komunikačnými ťahmi. Avšak novodobý trend začína klásť dôraz na krajinotvorné prvky a dáva ich našťastie do popredia.

Ako isto vieme stromy majú istú symboliku a zároveň tvoria estetickú, intímnu kulisu v krajine. Kedysi používané lipy, javore, duby pri stavbách sú nahradzované ihličnatými stromami ako napríklad tuje, borievky, cyprušky, smreky alebo sa takmer vôbec nevyskytujú. Takisto to platí aj v tomto prípade, kedy sa výskyt porastu stráca, resp. keď sa vyskytuje tak je často skôr ako doplnok nahradený ihličnatými drevinami. Preto sme sa snažili navrátiť trochu premenlivosti a atraktívnosti v podobe listnatých drevín. Pre vytvorenie miesta na modlitbu zastavenia, oddýchnutia a načerpania síl nám často postačí jednoduchá kompozícia prvkov.

Hlavným faktorom je zohľadnenie domácich druhov a preferovanie ich pri tvorbe okolia krížov, Božích múk, kaplniek, stĺpikov. Vzhľadom na vyššiu polohu mesta Tvrdošín, môžeme zohľadniť aj používanie ihličnatých stromov, ktoré sú v blízkosti, aj keď v týchto návrhoch nefigurujú, z dôvodu rozmanitejšej vlastnosti. Ďalším faktorom, ktorý je rozhodujúci pri tvorbe kompozície je zohľadnenie polohy v závislosti od obce, mesta. Je iné keď tvoríme v centre mesta ovplyvnené komunikáciami a iné v krajine, kde jediné čo zohľadňujeme je ochranné pásma v rámci chránených oblastí, areálov a príslušnú charakteristiku stavby.

Na príklade prístenného kamenného kríža (výkres č. 5 objekt č. 10) ako tvrdí *Buganová, 2005* sa snažíme upozorňovať výsadbou vysokých drevín, ale nie vždy to je správne navrhnuté tak ako to je v tomto prípade, keďže čerstvo vysadený smrek nie je moc vhodná drevina, čo sa týka symboliky a charakteru miesta. Taktiež zlý príklad je kaplnka na rovni (výkres č. 5 objekt č. 14) ktorú sprevádzajú *Picea abies L.*, tieto smreky sú z vrcholkov zastrihávané. Naopak dobre zvládnutú kombináciu použitia môžeme vidieť pri súsoší sv. trojice (výkres č. 5 objekt č. 2) čo je prístenná stavba ktorú chráni a zároveň na ňu upozorňuje *Tilia cordata Mill.* a *Salix alba L.* *Buganová, 2005* tiež tvrdí že ihličnaté dreviny sa začali používať až v medzivojnovom období pre úpravu okolia stavieb. Preto sme sa snažili v návrhu zvládnuť túto problematiku bez použitia, už spomínaných ihličnanov. Zo symbolického hľadiska v návrhu segmente A pridávame drevinám istú vlastnosť.

8. Záver

Nemí svedkovia čias minulých zobia krajinu už niekoľko storočí. Pri svojich potulkách krajom nás mlčky pozdravujú a ponúkajú odkazy mnohých ľudských príbehov. Zastavme sa teda aspoň na chvíľku a započúvajme sa do posvätného ticha, ktoré prinášajú a naďalej vzbudzujú.

Sakrálné objekty predstavujú neodmysliteľnú súčasť krajiny, súčasť nás, preto je potrebné neopovrhovať nimi a kultúrne dedičstvo podporiť a podčiarknuť ich charakter príslušnou vegetáciou a rešpektom.

Úlohou práce bolo vysvetlenie pojmu drobný sakrálny objekt po všetkých stránkach či už po stránke funkčnej, estetickej, historickej alebo významovej. Úlohou tiež bolo docieľiť harmonického vzťahu vegetácie, okolitého prostredia a drobnej sakrálnej stavby nachádzajúcej sa v ich okolí. Na príklade mesta Tvrdošín sme zhodnotili a zdokumentovali súčasný stav, ktorý nám napomôže k ďalšiemu vývoju a daným návrhom.

Dôležité je uvedomiť si opodstatnenie v krajinoobrazu týchto stavieb a ich kultovú hodnotu a ich symboliku. Mnohý však nerešpektujú tieto objekty a tým strácajú na kvalite, keďže sa nestarajú o ne. Takže dnešný pohľad na tieto stavby je rôzny, na jednej strane sa ľudia starajú, vzdávajú hold týmto stavbám a tak ich udržiavajú pri živote, na druhej strane si ich buď vôbec nepovšimnú, alebo dokonca ničia svojim egoizmom. Pre tento posledný postoj sme sa snažili zlepšiť a zdôrazniť ich hodnotu.

Výsledkom, ktorým je zhodnotenie stavieb a celkovej vizuálnej stránky je, že stavby a úprava okolo nich závisí hlavne na starších generáciách, ktoré k stavbám majú patričnú úctu. Návrh kombinuje modernejší pohľad na danú problematiku a s úctou a pozdvihnutím daného ducha miesta “*genia loci*” aby prilákal nielen starších, ale aj mladšie generácie.

Tretie tisícročie charakterizuje množstvo najrôznejších informácií, ktoré prezrádzajú mnohé doteraz nepoznané skutočnosti. Ako realie však stoja v našej malebnej krajine aj niečo od našich predkov - nenápadné kaplnky a kríže, roztratené v chotároch mnohých obcí.

Dúfame, že predložená práca nám pomôže k zlepšeniu a pochopeniu svojho významu drobných sakrálnych stavieb a tak napomôcť k ich udržaniu pre ďalšie generácie.

9. Použitá literatúra

1. **BUGANOVÁ, K.** 2003: Zeleň a drobné sakrálné stavby, časopis remeslo, umenie, dizajn, 2003
2. **CÓNOVÁ, I. – LACKOVÁ, D. A KOL.** 1999: Terminologický slovník unifikovaných názvov urbanizmu, architektúry a nehnuteľných výtvarných diel. Pamiatkový ústav Bratislava, nepubl. 1999, s.35
3. **ČIČO, J. - KALINÉVÁ, M. - PAULUSOVÁ, S. A KOL.** 2002: Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku, Bratislava: Pamiatkový ústav, 2002, s. 9, *ISBN 80-968632-1-5*
4. **FROLEC, V. - VAŘEKA, J.** 1983: Lidová architektura, encyklopédia, Praha: vydavateľstvo SNTL ALFA, 1983, *ISBN 978-80-247-1204-8*
5. **FELBEROVÁ, M.** 2003: Drobná sakrálna architektúra na strednom Spiši, Levoča: Spišské múzeum v Levoči, 2003, s.1, 2 *MLADÉ LÉTA. ISBN 978-80-85167-37-5*
6. **GERDENICH, I. - SOPIROVÁ, A.** 2007: Územný plán mesta Tvrdošín, prieskumy a rozobry, Tvrdošín, 2007, s.12
7. **HAGENEDER F.** 2003: Stromy, 2003, *ISBN 80-7336-083-7*
8. **HÁJEK, T. - BUKAČOVÁ, L.** 2001: Příběh drobných památek, České Budějovice: Studio JB, 2001 . s. 137, *ISBN 80-900903-9-7*
9. **HANUS, L.,** 1995: Kostol ako symbol : Kapitoly o sakrálnej architektúre. Bratislava : Lúč, 1995.384 s. *ISBN 80-7114-141-0*
10. **HLINICK, J. - POLOMOVÝ, B. - ČIČO, J. - SABADOSOVÁ, E.** 1998: Sacral Objects in the Environment. Život. ., Vol. 32, No. 2, 1998, *ISBN 80-7275-056-9*
11. **HRUŠKOVÁ M.,** Kult stromů v zemích Koruny české, 2005, *ISBN 80-7258-211-9*
12. **INGRID, C.** 2000: Historicismus a moderna v pamiatkovej ochrane, Bratislava: VEDA, 2000 *ISBN 80-224-0647-3*
13. **LAGNER, J.,** 2010: Lidové stavby v europě. Grada Publishing, a.s., Praha 2010, s.320 *ISBN 978-80-247-2072-2*
14. **KOLEKTÍV, FA.** 1996: Sakrálna architektúra na Slovensku, STU, KT Komárno., 1996 *ISBN 80-88804-67-1*
15. **KRIVOŠOVÁ, J.,** 2002 : Vývoj sakrálnej architektúry na Slovensku v Európskom kontexte. In: JUDÁK, V.: Dni európskeho kultúrneho dedičstva 2002 : Cirkevné pamiatky – pramene kultúry a vzdelanosti : prednášky z odborného kolokvia. Nitra: biskupský úrad, 2002, s.8 – 17. *ISBN 80-88741-11-4*
16. **KVASNICOVÁ, M. ČARNÝ, L. A KOL.** 1999: Mapovanie sakrálného študentské laboratórium. Bratislava: Vysoká škola výtvarných umení a Pamiatkový ústav, 1999, s. 5 *ISBN 978-80-7305-015-3.* **LUKÁČOVÁ, E. A KOL.** 1996: Sakrálna architektúra na Slovensku, Komárno: Vydavateľstvo KT, 1996 *ISBN 80-88804-67-1*
17. **MACHOVEC, J. - HRUBÍK, P. - VREŠTIAK, P.:** Hodnotenie biotických prvkov (Sadovnícka dendrológia). Nitra: SPU, 2000 228 *ISBN 80-7137-702-3*
18. **MORDEL, Š. A KOL.** 2008: Postmoderná sakrálna architektúra na východnom Slovensku a jej vplyv na vedomie veriacich v duchu ekumenizmu, Prešov: Vydala Prešovská univerzita v Prešove, 2008, s.11 *ISBN 978-80-8068-933-9*
19. **LAGNER, J.,** 2010: Lidové stavby v europě. Grada Publishing, a.s., Praha 2010, s.320 *ISBN 978-80-247-2072-2*
20. **SUPUKA, J.** 2003: Kultúra a percepcia krajiny, Nitra, SPU Nitra, 2003 *ISBN 978-80-8094-450-6*
21. **SUPUKA, J. – FERIANCOVÁ E. a kol.** 2008: Vegetačné štruktúry v sídlach, parky a záhrady. Nitra: SPU, 2008. 63 s. *ISBN 978-80-552-0067-5*
22. **SUPUKA, J.** 1998: Vegetation Formations as the Tool for Landscape creation, Životné prostredie Vol. 32, No. 5, 1998
23. **TOMÁŠKO, I. SUPUKA, J.** 2003: Obnova historickej zelene, Nitra: Vydavateľstvo SPU, 2003. 62 s. *ISBN 80-8069-190-8*
24. **TREBIŠOVSKÝ, V. – ŠÍP, V.** 1996: Malacky – kapitoly z dejín mesta II, Malacky, 1996 *ISBN 978-80-224-1079-3*
25. **TROJAN, R. - MRÁZ, B.** 1990: Malý slovník výtvarného umění , SPN státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990 *ISBN: 80-7168-329-9*
26. **VARGAŠ, Š.,** 2002: Človek a svet kultúry. In: JUDÁK, V.: Dni európskeho kultúrneho dedičstva 2002: Cirkevné pamiatky – pramene kultúry a vzdelanosti: prednášky z odborného kolokvia. Nitra: biskupský úrad, 2002, s.8 – 17. *ISBN 80-88741-11-4*
27. **WENCELOVÁ, K.** 2005: Drobné památky na Křivoklátku: Písemná práce k postupové zkoušce. Praha: Karlova Universita, 2005

-
-
28. archív Tvrďšínskych novín, 1985 – 2009
29. SPIŠSKÉ MÚZEUM, 2009.: Drobná sakrálna architektúra na strednom Spiši
[online]. Dostupné na internete:
<http://www.spisskemuzeum.com/Drobna%20sakralna%20architektura%20na%20strednom%20spisi.html>
30. KATOLÍCKE NOVINY, 2009.: kultúra [online]. Dostupné na internete:
http://www.katnoviny.sk/Kn_2002/37_2002/kultura.htm
31. KORZÁRA, 2009.: stromy a zeleň pri malých sakrálnych stavbách [online]. Dostupné na internete:<http://korzar.sme.sk/c/4596611/stromy-a-zelen-pri-malych-sakralnych-stavbach.html>
32. KOVÁCS G. 2008.: Drobné sakrálné pamiatky na niektorých miestach v údolí rieky Ipeľ [online]. Dostupné na internete:
http://neogradiensis.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=157%3Akovacs-gabor-szakralis-kisemlekek-az-ipoly-voelgyenek-nehany-telepuelesen-oesszefoglalo&catid=43&Itemid=72&lang=sk
33. JANČURA, P., 2001: Identita človeka v mestskej krajine. In: Životné prostredie. Bratislava: Ústav krajinnej ekológie SAV, Ročník 2001 číslo 4 [online]. Dostupné na internete:
<http://www.fns.uniba.sk/zp/casopisy/zp/2001/zp4/jancura.htm>
34. PRAMEŇ, 2009.: čo to je genius loci [online]. Dostupné na internete:<http://www.pramen.info/c/49/co-to-je-genius-loci-.htm>
35. KATOLÍCKE NOVINY, 2009.: mládež [online]. Dostupné na internete:http://www.katnoviny.sk/Kn_2002/13_2002/mladez.htm
36. SLOVÁCI VO SVETE, 2009.: mariánsky stĺp v Prahe [online]. Dostupné na internete:<http://www.slovacivosvete.sk/581/mariansky-stlp-v-prahe.php>
37. WIKIPÉDIA, 2009.: morový stĺp [online]. Dostupné na internete:
http://sk.wikipedia.org/wiki/Morový_stĺp
38. FARNOSŤ TVRDOŠÍN, 2009.: kostol [online]. Dostupné na internete:
www.farnost-tvrdosin.sk
39. Zákon č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny
40. Zákon č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu

10. PRÍLOHY

Tab. č. 5 Inventarizácia stromov

P.č.	Latinský názov	Výška /m/	Obvod kmeňa /cm/	Priemer koruny /m/	Celkový zdravotný stav dreviny	Sadovnícka hodnota	Veková kategória	Základná spoločenská hodnota /€/	index	Spoločenská hodnota /€/	Poznámka
	SEGMENT A										
S01	<i>Tilia cordata</i> Mill.	16	245	10	4	3	3	2091,21	1,2	2509,452	výmladky, zo spodu zrezávaný
S02	<i>Tilia cordata</i> Mill.	15	231	9,3	4	3	3	2091,21	1,2	2509,452	výmladky, zo spodu zrezávaný
S03	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	9	91	5	5	4	1	763,46	1	763,46	
S04	<i>Betula pendula</i> Roth	7	39	3,2	4	3	1	232,35	0,9	209,115	v blízkosti stavby
S05	<i>Betula pendula</i> Roth	13	103	2,8	4	3	1	863,04	0,9	776,736	
S06	<i>Populus Balsamifera</i> L.	15,8	105	6,5	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	výmladky
S07	<i>Populus Balsamifera</i> L.	15,8	107	7,6	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	výmladky, ovplyvnený okolnými drevinami
S08	<i>Populus Balsamifera</i> L.	16,2	102	8,2	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	ovplyvnený okolnými drevinami
S09	<i>Populus Balsamifera</i> L.	16	103	8,6	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	ovplyvnený okolnými drevinami
S10	<i>Populus Balsamifera</i> L.	15,8	105	8,6	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	výmladky, ovplyvnený okolnými drevinami
S11	<i>Populus Balsamifera</i> L.	16,4	109	7,9	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	výmladky
S12	<i>Populus Balsamifera</i> L.	15,2	102	7,8	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	ovplyvnený okolnými drevinami
S13	<i>Populus Balsamifera</i> L.	15,8	96	7,3	4	3	2	763,46	1,2	916,152	ovplyvnený okolnými drevinami
S14	<i>Populus Balsamifera</i> L.	15,3	98	7,3	4	3	2	763,46	1,2	916,152	ovplyvnený okolnými drevinami
S15	<i>Populus Balsamifera</i> L.	15,8	99	7,4	4	3	2	763,46	1,2	916,152	výmladky, ovplyvnený okolnými drevinami
S16	<i>Populus Balsamifera</i> L.	14,9	106	7,6	4	3	2	863,04	1,2	1035,648	výmladky
	SEGMENT B										
S01	<i>Picea abies</i> L.	2,2	33	1,7	2	2	1	265,55	0,9	238,995	z jednej strany deformovaný
S02	<i>Prunus</i> sp. L.	3,8	50,90,126	6	3	3	1	663,87	1	663,87	mnohokmeň
S03	<i>Prunus</i> sp. L.	4	55,100,122	6	3	4	1	663,87	1	663,87	mnohokmeň
S04	<i>Tilia cordata</i> Mill.	6	122,5	5	2	3	2	1062,2	1	1062,2	
S05	<i>Larix decidua</i> Mill.	12	161	5	2	2	3	1692,89	1,2	2031,468	zo spodu vyhoľuje, z jednej strany polámané ko.
S06	<i>Tilia cordata</i> Mill.	13	206,5	4,7	3	3	3	1493,72	1,2	1792,464	vyhoľuje z jednej strany
S07	<i>Tilia cordata</i> Mill.	12,8	175	5	3	4	3	1294,56	1,2	1553,472	vyhoľuje z jednej strany
S08	<i>Picea pungens</i> Engelm.	1,9	75	1,7	2	2	1	796,65	1	796,65	
	SEGMENT C										
S01	<i>Tilia cordata</i> Mill.	19	508	10	3	4	4	3983,27	3	11949,81	poškodený výrezom a hubami
S02	<i>Picea abies</i> L.	3	32	6	2	2	2	265,55	1	265,55	poškodený zasofovaním

Tab. č. 6 Inventarizácia krov

P.č.	Latinský názov	Výška /m/	Plošný priemet /m²/	Celkový zdravotný stav dreviny	Sadovnícka hodnota	Veková kategória	Základná spoločenská hodnota /€/	index	Spoločenská hodnota /€/	Poznámka
	SEGMENT A									
K01	<i>Rosa canina L.</i>	14,9	3,5	2	3	2	863,04	1,2	1035,648	
	SEGMENT B									
K01	<i>Syringa vulgaris L.</i>	2,2	6,2	3	3	2	132,77	0,9	119,493	
K02	<i>Syringa vulgaris L.</i>	1,9	3,7	3	2	2	79,66	0,9	71,694	
K03	<i>Swida alba (L.) Opiz</i>	0,7	0,8	2	2	1	4,97	0,9	4,473	
K04	<i>Syringa vulgaris L.</i>	1,8	2,5	3	3	1	79,66	0,9	71,694	
	SEGMENT C									
K01	<i>Thuja occidentalis L.</i>	0,3	0,1	2	2	1	4,97	1	4,97	
K02	<i>Thuja occidentalis L.</i>	0,4	0,15	2	2	1	4,97	1	4,97	
K03	<i>Thuja occidentalis L.</i>	0,35	0,13	2	2	1	4,97	1	4,97	
K04	<i>Thuja occidentalis L.</i>	0,33	0,12	2	2	1	4,97	1	4,97	
K05	<i>Thuja occidentalis L.</i>	0,4	0,1	2	2	1	4,97	1	4,97	
K06	<i>Buxus sempervirens L.</i>	0,2	0,13	2	2	1	6,59	1	6,59	
K07	<i>Buxus sempervirens L.</i>	0,22	0,12	2	2	1	6,59	1	6,59	
K08	<i>Buxus sempervirens L.</i>	0,2	0,2	2	2	1	6,59	1	6,59	
K09	<i>Buxus sempervirens L.</i>	0,23	0,1	2	2	1	6,59	1	6,59	
K10	<i>Buxus sempervirens L.</i>	0,3	0,14	2	2	1	6,59	1	6,59	
K11	<i>Buxus sempervirens L.</i>	0,22	0,12	2	2	1	6,59	1	6,59	
K12	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,11	0,11	2	2	1	3,31	1	3,31	
K13	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,15	0,1	2	2	1	3,31	1	3,31	
K14	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,12	0,12	2	2	1	3,31	1	3,31	
K15	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,1	0,13	2	2	1	3,31	1	3,31	
K16	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,1	0,12	2	2	1	3,31	1	3,31	
K17	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,12	0,11	2	2	1	3,31	1	3,31	
K18	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,13	0,1	2	2	1	3,31	1	3,31	
K19	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,13	0,13	2	2	1	3,31	1	3,31	
K20	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,11	0,12	2	2	1	3,31	1	3,31	
K21	<i>Spiraea x bumalda Burvenich</i>	0,12	0,11	2	2	1	3,31	1	3,31	

Zoznam výkresov:

1. ŠIRŠIE VZŤAHY	M 1:140 000
2. FUNKČNÁ ANALÝZA	M 1:18 000
3. HISTORICKÁ ANALÝZA	-
4. DOPRAVNÁ ANALÝZA	M 1:18 000
5. SÚČASNÝ STAV	M 1:60 000
6. SÚČASNÝ STAV segment B	M 1:880
7. SÚČASNÝ STAV segment A	M 1:2 000
8. SÚČASNÝ STAV segment C	M 1:1 900
9. INVENTARIZÁCIA DREVÍN	M 1:250/200
10. INVENTARIZÁCIA DREVÍN	M 1:500
11.NÁVRH / OSADZOVACÍ VÝKRES Segment A	M 1:1000
12. NÁVRH PRÍSTREŠKA	M 1:50
13. NÁVRH PRÍSTREŠKA	M 1:50
14. NÁVRH PRÍSTREŠKA	M 1:50
15. NÁVRH Segment B	M 1:1000
16. NÁVRH Segment C	M 1:1000
17. VYTYČOVACÍ VÝKRES	M 1:500
18. OSADZOVACÍ VÝKRES	M 1:500
19. VIZUALIZÁCIE	-